

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY PRZYTOCZNA
NA LATA 2025-2028

Red. Jakub Hadyński

Opracowanie: Jakub Hadyński, Sebastian Kocoł, Paweł Siemiński

Przytoczna, maj 2025 r.

Spis treści

Wstęp.....	3
1. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	5
2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	6
3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	13
3.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	13
3.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	17
4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	31
4.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	31
4.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	37
4.2.1. Zarys historii obszaru gminy	38
4.2.2. Krajobraz kulturowy.....	41
4.2.3. Zabytki nieruchome.....	42
4.2.4. Zabytki ruchome.....	47
4.2.5. Zabytki archeologiczne	48
4.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych.....	48
4.2.7. Dziedzictwo niematerialne	49
4.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	49
4.3.1. Rejestr zabytków	50
4.3.2. Pomnik historii	51
4.3.3. Park kulturowy	52
4.3.4. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.....	52
4.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	56
5. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy: analiza szans i zagrożeń	57
6. Założenia programowe	60
6.1. Priorytety programu	60
6.2. Kierunki działań i zadania programu	61
7. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	65
8. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	67
9. Konsultacje społeczne dotyczące dziedzictwa kulturowego w gminie Przytoczna	69
10. Źródła finansowania zabytków.....	70
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.....	76
Spis tabel	78
Załączniki	79

Wstęp

Podstawowym zadaniem gminnych programów opieki nad zabytkami jest rozwój gminy poprzez określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystanie zabytków dla potrzeb społecznych, gospodarczych i edukacyjnych. Działania te mają służyć poprawie stanu zachowania i utrzymania lokalnego środowiska kulturowego, a jednocześnie w istotny sposób przyczyniać się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy i tym samym do poprawy jakości życia jej mieszkańców. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028 dotyczy ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie gminy Przytoczna. Celem programu jest określenie głównych zadań i kierunków działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami na terenie gminy Przytoczna. Dokument opracowano zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028 jest trzecią edycją i kontynuacją programów opracowanych na lata 2016-2020 (Uchwała Rady Gminy Przytoczna z dnia 25 lutego 2016 r.) oraz 2021-2024 (Uchwała Rady Gminy Przytoczna nr XXXII. 186. 2021 z dnia 30 czerwca 2021r.). Dokument został zaktualizowany między innymi w odniesieniu do partycypacji społecznej, potencjału dziedzictwa kulturowego oraz źródeł finansowania, a także dostosowany do zmian w zakresie ochrony zachowania i opieki nad zabytkami.

W dokumencie wyznaczono cel strategiczny programu, jakim jest ZACHOWANIE I ODPOWIEDZIALNE ZARZĄDZANIE ORAZ PROMOCJA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZOWEGO DLA ROZWOJU, EDUKACJI I KSZTAŁTOWANIA TOŻSAMOŚCI GMINY PRZYTOCZNA. Określono również 3 priorytety programu, dla których ustalono kierunki działań oraz zadania. Część z wyznaczonych zamierzeń stanowi kontynuację założeń wytyczonych we wcześniej obowiązujących planach, ponieważ rezultaty zaplanowanych działań są długofalowe i osiągnięte zostaną w perspektywie wieloletniej.

Gminny program opieki nad zabytkami jest uzupełnieniem aktów prawa miejscowego, służącym ochronie lokalnego dziedzictwa kulturowego. Określa metody ich realizacji poprzez działania organizacyjne i finansowe, a także poprzez upowszechnianie wiedzy o zabytkach. Zadaniem programu jest również powiązanie ochrony zabytków z ochroną środowiska naturalnego. Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028 wpisuje się w działania na rzecz zachowania ładu przestrzennego i aktywne zarządzanie zasobami stanowiącymi dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania ukierunkowane są na poprawę zachowania zabytków, ich rewaloryzację i zwiększenie dostępności dla mieszkańców i turystów. Współpraca z właścicielami zabytków i ich użytkownikami ma umożliwić rozwiązywanie problemów związanych z wykorzystaniem zasobów kulturowych. Tym samym program opieki nad zabytkami ma na celu wzmocnienie świadomości lokalnej społeczności dotyczącej wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych korzeni i wartości. Realizacja tych założeń pozwoli na osiągnięcie celów edukacyjnych i wychowawczych.

W Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028 zastosowano metody partycypacji społecznej, które polegały na opracowaniu ankiety badawczej, w celu określenia świadomości mieszkańców gminy Przytoczna, w zakresie zachowanych

na terenie gminy dóbr kultury, w tym zabytków ruchomych i nieruchomych. W ten sposób nawiązano do idei współudziału społeczeństwa w procesie ochrony zabytków zawartej w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030, przyjętej 17.09.2019 r. oraz Konwencji o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, przyjętej w Polsce w dniu 19.10.2011 r. W dokumentach tych podkreśla się rolę promocji dziedzictwa i rozwijania świadomości społecznej w zakresie ochrony zabytków oraz wskazuje się na działania priorytetowe w obszarze ochrony zabytków, przyjęte do realizacji do 2026 r. Przeprowadzone konsultacje społeczne w gminie Przytoczna przyczyniły się do podnoszenia świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego, tym samym wypełniły funkcję informacyjną i edukacyjną. Konsultacje społeczne są elementem budowy społeczeństwa obywatelskiego, co ma na celu zwiększenie aktywności lokalnych środowisk. Pozwoliły kompleksowo spojrzeć na kwestie opieki i promocji zabytków na terenie gminy. W badaniu uczestniczyło 60 mieszkańców gminy Przytoczna, którzy wyrazili swoje opinie na temat sytuacji związanej z ochroną zabytków w gminie. Badania wskazują, że świadomość społeczna dotycząca zasobów kulturowych i zabytków na terenie gminy jest niska. Niewiele osób zdaje sobie sprawę z funkcjonowania systemu ochrony zabytków i rozwiązań przyjętych w gminnym programie opieki nad zabytkami. Wynika z tego, że należy podjąć działania, aby zwiększyć świadomości mieszkańców gminy.

1. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028 stanowi art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, 1907), zgodnie z którym:

- 1) wójt sporządza gminny program opieki nad zabytkami na okres 4 lat,
- 2) gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- 3) gminny program opieki nad zabytkami ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- 4) z realizacji programu wójt sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się radzie gminy.

W art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano cele opracowania powyższego programu. Należą do nich w szczególności:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce zostały uwzględnione w szeregu obowiązujących ustaw, regulacji i umów międzynarodowych.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78, poz. 483 ze zm.), zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. W art. 5 dokumentu mowa, iż Rzeczypospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju. Natomiast w art. 6 ust. 1 zapisano, iż Rzeczypospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju, a także udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym. W art. 86 dokumentu wskazano, iż każdy jest zobowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Podstawowym aktem prawnym regulującym „przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi” w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, 1907) wraz z aktami wykonawczymi, w której określono przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków oraz opieki nad nimi.

Zgodnie z zapisami w art. 3 ustawy, przy opracowywaniu programu istotne jest uwzględnienie podstawowych pojęć, takich jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W treści art. 4 ustawy określono warunki i cele ochrony zabytków, podejmowane przez organy administracji publicznej:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- 3) udaremnienie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- 6) uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 ustawy zapisano, że opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W art. 6 ustawy wskazano zabytki, które podlegają ochronie i opiece, bez względu na stan zachowania, należą do nich:

- 1) zabytki nieruchome będące w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 2) zabytki ruchome będące w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militarnymi, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi,
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

W art. 7 ustawy określono formy ochrony zabytków, do których należą:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W treści art. 16 ust. 1 ustawy rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

W kolejnych ustępach przedstawiono zasady powoływania i funkcjonowania parków kulturowych.

Zgodnie z art. 17 ustawy na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej,
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych,
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1,
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury,
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

Treść art. 18 ustawy wskazuje, że ochrona zabytków i opieka nad zabytkami musi być uwzględniona, między innymi przy sporządzeniu i aktualizacji strategii rozwoju gminy, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Określając ustalenia wskazane w strategii, analizach, planach i studiach wskazuje się między innymi rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu, a także ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Zgodnie z zapisami w art. 19 ustawy wskazano, że określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych uwzględnionych we wpisie do rejestru zabytków; wpisie na Listę Skarbów Dziedzictwa; uznanych za pomnik historii; parków kulturowych. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, ochronę pozostałych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w wyżej wymienionych dokumentach. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

W ujęciu art. 20 ustawy, projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 ustawy mowa, iż podstawą do sporządzania przez gminę programu opieki nad zabytkami jest ewidencja zabytków.

Zgodnie z art. 22 ust. 4 ustawy wójt prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Ust. 5: W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (z zastrzeżeniami ujętymi w Dz. U. 2023 poz. 951 Wyrok TK z dnia 11.05.2023 r.).

W myśl art. 71 ustawy, jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego, finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Stosownie do art. 89 ustawy, organami ochrony zabytków są: minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków oraz wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Szczegółowe problemy z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami określają rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w tym między innymi:

- 1) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 roku w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004 r., Nr 30, poz. 259),
- 2) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. 2004 r., Nr 71, poz. 650),
- 3) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. 2004 r., Nr 75, poz. 706),
- 4) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (tj. Dz. U. 2019 r., poz. 1811),
- 5) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. 2004 r., Nr 124, poz. 1304, ze zm.),
- 6) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 r., Nr 212, poz. 2153),
- 7) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. 2011r., Nr 89, poz. 510),
- 8) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (tekst jednolity: Dz. U. 2021 r., poz. 56),
- 9) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. 2014 r., poz. 110),
- 10) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie udzielenia dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie,

restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. 2017 r., poz. 1674 ze zm.),

- 11) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 września 2017 r. w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu kultury, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Promocji Kultury (tekst jednolity: Dz. U. 2019 r., poz. 17 ze zm.),
- 12) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. 2021 r., poz. 81),
- 13) Rozporządzenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. 2021 r., poz. 731),
- 14) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 30 września 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2024 poz. 1462).

Ustawa o samorządzie gminnym

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów wynika to z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r., poz. 1465, 1572, 1907, 1940), gdzie zapisano, że do zadań własnych gminy należy zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, związanych między innymi z kwestiami kultury, w tym w odniesieniu do bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Inne ustawy

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, w tym między innymi w:

- 1) ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1130, 1907, 1940.), w której mowa między innymi, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej,
- 2) ustawie z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane (tekst jednolity Dz.U. 2025 poz. 418), która normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Zapisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, objętych ochroną konserwatorską

- na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, a także wobec obiektów i obszarów ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- 3) ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r.- Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity: Dz.U. 2024 poz. 54 ze zm.), w której mowa, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych,
 - 4) ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1478, 1940), w której określono między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych ochroną prawną,
 - 5) ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1145,), w której wskazano, iż celem publicznym jest między innymi opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także określono postępowanie wobec nieruchomości objętych ochroną prawną,
 - 6) ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 87.), w której określono, iż działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. W ustawie wymieniono formy organizacyjne działalności kulturalnej, między innymi biblioteki, muzea, kina, teatry, domy kultury itd. Wskazano, iż mecenat nad działalnością kulturalną sprawują m.in. jednostki samorządu terytorialnego, które organizują działalność kulturalną tworząc samorządowe instytucje kultury. Podkreślono ponadto, iż prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym. Instytucje kultury prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami,
 - 7) ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1491). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków prowadzoną przez organizacje pozarządowe, między innymi stowarzyszenia i fundacje.
 - 8) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385), w której określono podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Wynika z niej między innymi, że działalność muzeów ma na celu gromadzenie i trwałą ochronę dóbr naturalnych i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.
 - 9) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393). Ustawa określa ogólne zasady działania bibliotek, których zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej,
 - 10) ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173), która określa zakres i sposoby ochrony materiałów archiwalnych.

Umowy międzynarodowe

Poza źródłami prawa krajowego w dziedzinie kultury, obowiązują również ratyfikowane i opublikowane w Dzienniku Ustaw RP umowy międzynarodowe, w szczególności Konwencje UNESCO oraz Rady Europy, określające cele i kierunki działań w zakresie ochrony zabytków. Ratyfikowane konwencje międzynarodowe w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego stanowią źródło prawa powszechnie obowiązującego, uzupełniając normy prawa krajowego.

Wśród aktów prawa międzynarodowego z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego wymienić należy między innymi:

1) Konwencje Rady Europy:

- a) Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta z 16 stycznia 1992 roku (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564),
- b) Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona, w Grenadzie w dniu 3 października 1985 roku (Dz. U. z 2012 r., poz. 210),
- c) Europejska Konwencja Krajobrazowa sporządzona we Florencji z 20 października 2000 r. (Dz. U. z 2006 r., Nr 14, poz. 98),
- d) Konwencja ramowa Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa sporządzona w Faro dnia 27 października 2005 r. (Dz.U. z 2023 r. poz. 396).

2) Konwencje UNESCO:

- a) Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu w dniu 17 października 2003 r. (Dz. U. z 2011 r. Nr 172, poz. 1018),
- b) Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 215, poz. 1585).

3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

3.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028 jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, które zostały wskazane w następujących dokumentach:

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad zabytkami na lata 2023–2026

Dokument określa działania w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, został przyjęty Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 08 grudnia 2023 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023–2026” (M.P. 2023, poz. 1470). Krajowy program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Ma na celu stworzenie warunków niezbędnych do realizacji ochrony i opieki nad zabytkami. W dokumencie tym określa się w szczególności, cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji. Program opracowuje się na okres czterech lat. Jego opracowanie należy do obowiązków ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków.

W ramach założeń Programu na lata 2023-2026 wyznaczono Cel główny, a mianowicie Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Do jego realizacji opracowano trzy cele szczegółowe wraz z kierunkami działań:

Cel szczegółowy 1: Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości

Kierunek działań 1.1: Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju

1. Ochrona zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów architektury obronnej.
2. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego.
3. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym/górnictwem/kopalnianym, węgla kamiennego i innych paliw kopalnych.
4. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków w zakresie zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych.

Kierunek działań 1.2: Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości

1. Model i system wartościowania zabytków.
2. Plany zarządzania dla pomników historii.
3. Wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych.
4. System bezpieczeństwa zabytków.
5. Projektowanie konserwatorskie.

Kierunek działań 1.3: Realizacja międzynarodowych zobowiązań

1. Implementacja konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków.
2. Wdrożenie Konwencji UNESCO z 2001.
3. Współpraca międzynarodowa z UNESCO-ICOMOS-ICCROM UE.
4. Wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce.

Cel szczegółowy 2: Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków

Kierunek działań 2.1: Cyfryzacja procesów administracyjnych

1. Cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków.
2. Opracowanie i realizacja programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Kierunek działań 2.2: Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków

1. Wdrożenie i rozwój programu AZP+.
2. Digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego.
3. Rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D.
4. Rozwój portalu Zabytek.pl.

Kierunek działań 2.3: Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami

1. Premia zabytkowa.
2. Wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami -crowdfunding.

Cel szczegółowy 3: Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)

Kierunek działań 3.1: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych

1. Strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków.
2. Wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami.
3. Twój dom – dialog z tradycją.
4. Upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkola rzemiosł CAD”.
5. Warsztaty konserwatorskie - praktyka prac konserwatorskich.
6. Wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych.
7. Proces prowadzenie inwestycji w obiektach zabytkowych, szkolenia dla samorządów.

Kierunek działań 3.2: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

1. Włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach.
2. Badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego.
3. Pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny.
4. Kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego.
5. Wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.
6. Edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób szczególnymi potrzebami.
7. Utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 i Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020

Choć obecnie nie ma bezpośredniej kontynuacji dokumentów Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 (NSRK), ani jej Uzupełnienia na lata 2004–2020, pojawiły się w tych dokumentach ważne zapisy nadające kształt zasadom ochrony zabytków w Polsce. Dokument NSRK został przyjęty przez Rząd RP w 2004 r. i uzupełniony w 2005 r. Podjęto w nim próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Dokument stanowił podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Zakres strategii został podzielony na pięć strategicznych obszarów, dla których sformułowano Narodowe Programy Kultury, będące narzędziami wdrażania strategii. W zakresie ochrony zabytków zafunkcjonował Narodowy Program Kultury- Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego na lata 2004-2013, w którym określono cel strategiczny, instrumenty realizacji, plan finansowy

oraz wyznaczono instytucje odpowiedzialne za zarządzanie. W celu strategicznym określono potrzeby intensyfikacji ochrony i upowszechnienia dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowej poprawy stanu zachowania zabytków nieruchomych.

W Uzupełnieniu NSRK na lata 2004-2020 wprowadzono 11 Programów Operacyjnych Ministra Kultury jako system realizacyjny Narodowej Strategii Kultury. Dla działań związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami powołano Program Operacyjny *Dziedzictwo Kulturowe* z priorytetami:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych,
- rozwój instytucji muzealnych,
- ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami kraju,
- ochrona zabytków archeologicznych,
- tworzenie zasobów cyfrowych dziedzictwa kulturowego,
- ochrona zabytkowych cmentarzy.

W Programie określono następujące cele częściowe: poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego), kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granice oraz na wypadek sytuacji kryzysowej i konfliktu zbrojnego.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, zwana SRKS została przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. Stanowi kontynuację i aktualizację Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (MP poz. 378). SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (M.P. poz. 260) oraz jedną z dziewięciu horyzontalnych zintegrowanych strategii rozwoju. Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków poprzez Rozwój sektora kultury w kontekście cyfryzacji, dostępności, wzmocnienia kapitału społecznego i kreatywnego. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, celach szczegółowych, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

– obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,

Dotyczy zwiększenia zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.

– obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,

Obejmuje wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

– obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Ma na celu wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju,

rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

Przyjęto, że wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmocniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe strategii, które obejmują:

W odniesieniu do opieki nad zabytkami szczególne znaczenie ma cel szczegółowy 2 SRKS, w którym wyróżniono następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje między innymi: rozwój turystyki kulturowej – ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. (M.P. 2017 poz. 260).

Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r. SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, przedstawia sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR. Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1) Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.
Wyznaczony projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2) Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. Działania do 2030 r.: – Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO). – Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

3.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubuskiego na lata 2021- 2024

Na dzień dzisiejszy (maj 2025 r.) nie ma oficjalnie przyjętego, nowszego dokumentu zastępującego Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubuskiego na lata 2021–2024, niemniej dokument ten wyjaśnia istotne kwestie w zakresie regionalnych uwarunkowań ochrony.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami sporządza zarząd województwa na okres czterech lat, z uwzględnieniem celów wskazanych w art. 87 ust 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki program przyjmuje sejmik województwa, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z realizacji programu zarząd województwa sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia sejmikowi województwa. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu opieki nad zabytkami.

W Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami sformułowano: wizję, cel strategiczny, cele priorytetowe, kierunki działań i zadania.

W wizji przyjęto zapis: wielokulturowe dziedzictwo województwa lubuskiego fundamentem tożsamości regionu rozwijającego się gospodarczo i turystycznie.

Jako cel strategiczny przyjęto: zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla kształtowania tożsamości województwa lubuskiego, z których wynikają cztery cele priorytetowe:

Cel priorytetowy 1: Rozpoznanie zasobu, poprawa skuteczności ochrony zabytków i efektywne zarządzanie zasobem

Kierunki działań:

- 1) Rozpoznanie stanu zachowania zasobu:
 - weryfikacja stanu zachowania zabytków oraz określenie najpilniejszych potrzeb w zakresie zabezpieczenia, rewaloryzacji i konserwacji obiektów zabytkowych,
 - utworzenie i stałe uzupełnianie listy zabytków zagrożonych – obiektów wymagających podjęcia pilnych prac ratowniczych w pierwszej kolejności, ze szczególnym uwzględnieniem architektury drewnianej,
 - rozpoznanie stanu zachowania zabytków będących własnością jednostek samorządu terytorialnego (w tym województwa lubuskiego) i wyznaczenie planu remontów według najpilniejszych potrzeb.
- 2) Digitalizacja zasobów zabytkowych:

- wspieranie cyfryzacji dokumentacji naukowych i archiwalnych będących w zasobach wojewódzkiego konserwatora zabytków,
 - wspieranie cyfryzacji zbiorów muzealnych,
 - tworzenie mechanizmów w celu zapewnienia powszechnego dostępu do zbiorów cyfrowych i baz informacji o zasobach dziedzictwa kulturowego,
 - utrwalanie zasobów dziedzictwa kulturowego w formacie cyfrowym w celu ich ochrony przed bezpowrotną utratą,
 - wspieranie digitalizacji materiałów dotyczących zabytków ruchomych zaginionych lub ukradzionych.
- 3) Wsparcie finansowe działań:
- dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze województwa lubuskiego (a także możliwość udzielenia dotacji na wyżej wymienione prace przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa),
 - prewencja – wspieranie działań związanych z zabezpieczaniem zabytków w systemy alarmowe przeciwwłamaniowe i przeciwpożarowe, zwłaszcza obiektów architektury drewnianej, a także obiektów posiadających cenny wystrój wnętrza.
- 4) Przeciwdziałania zagrożeniom dla dziedzictwa kulturowego:
- podnoszenie kompetencji pracowników jednostek samorządu terytorialnego odpowiedzialnych za ochronę zabytków przez szkolenia ze specjalistami w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
 - popularyzowanie „dekalogu postępowania konserwatorskiego z zabytkami” przez wydawnictwa broszurowe, stronę internetową wojewódzkiego konserwatora zabytków, media społecznościowe,
 - realizacja gminnych i powiatowych programów opieki nad zabytkami.

Cel Priorytetowy 2: Rewaloryzacja zabytków jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego oraz rozwoju potencjału turystycznego

Kierunki działań:

- 1) Zahamowanie procesu degradacji zabytków nieużytkowanych:
- wytypowanie listy najcenniejszych i możliwych do uratowania obiektów nieużytkowanych będących własnością jednostek samorządu terytorialnego oraz stworzenie planu adaptacji ich do nowych funkcji,
 - wsparcie organizacyjne i merytoryczne dla potencjalnych właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych poprzez opracowanie poradnika zawierającego niezbędne informacje o procedurach postępowania z substancją zabytkową, źródłach pozyskiwania środków finansowych na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach, porady dotyczące aplikowania o środki zewnętrzne,
 - promowanie „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych przez stworzenie katalogu udanych adaptacji na terenie województwa.
- 2) Tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:
- współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną,
 - wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych zagrodach oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach,
 - wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, skansenów, izb pamięci itp.,

- wspieranie rozwoju oferty turystycznej, która może dać zatrudnienie w celu jej obsługi.
- 3) Rozwijanie i tworzenie produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe:
 - wspieranie rozwijających się form turystyki kulturowej, militarnej, rowerowej, kulinarnej, ekoturystyki i turystyki wodnej poprzez tworzenie transgranicznych i transregionalnych tras turystycznych łączących aktywne formy wypoczynku z poznawaniem dziedzictwa kulturowego,
 - budowanie marki regionu w oparciu o turystykę kulturowo-przyrodniczą,
 - tworzenie sieci współpracy (wzajemnego polecenia się) różnych podmiotów związanych z turystyką kulturową (wzorem np. Kaczawskiej Sieci Współpracy).

Cel priorytetowy 3: Budowanie tożsamości regionalnej poprzez edukację i popularyzację dziedzictwa kulturowego w oparciu o społeczeństwo obywatelskie

Kierunki działań:

- 1) Wspieranie programów i projektów edukacyjnych promujących dziedzictwo kulturowe:
 - organizowanie lekcji o dziedzictwie kulturowym adresowanych do dzieci i młodzieży w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych,
 - popularyzowanie dostępnych materiałów edukacyjnych, np. publikacji NID-u Rozgryźć dziedzictwo – Podręcznik dobrych praktyk upowszechniania dziedzictwa i edukacji o dziedzictwie kulturowym (opublikowany w 2016 r.),
 - organizowanie konkursów popularyzujących zabytki regionu dla dzieci i młodzieży,
 - popularyzowanie dziedzictwa kulturowego w przystępnej formie w internecie, a przez to ułatwienie jego odbioru społecznego,
 - realizacja ścieżek edukacyjnych dotyczącej historii regionalnej i problematyki dziedzictwa kulturowego w formie interaktywnej i warsztatowej, np. gier terenowych, spacerów edukacyjnych,
 - wsparcie projektów zgłaszanych przez organizacje pozarządowe i inne podmioty, których cele statutowe obejmują prowadzenie działań popularyzujących szeroko pojmowane dziedzictwo kulturowe i edukację o dziedzictwie,
 - budowanie świadomości społecznej o zabytkach przez oznakowanie zabytków nieruchomych znakiem konwencji haskiej, tzw. Błękitną Tarczą,
 - wsparcie dla inicjatyw artystycznych (festiwali, koncertów, seminariów) odbywających się w obiektach zabytkowych,
 - popularyzację systemu zachęt do aktywnego uprawiania turystyki kulturowej dla dzieci i innych turystów poprzez zbieranie znaczków turystycznych,
 - utworzenie mapy zabytków lubuskich dostępnych dla turysty,
 - publikacje wydawnictw popularno-naukowych z zakresu dziedzictwa kulturowego.
- 2) Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami:
 - promowanie wolontariatu na rzecz opuszczonych cmentarzy w postaci społecznych akcji uporządkowania cmentarzy,
 - promowanie roli społecznego opiekuna zabytków poprzez organizowanie szkoleń i warsztatów dotyczącej społecznej opieki nad zabytkami,
 - promowanie osób zasłużonych dla ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez system odznaczeń (np. odznaka „Za opiekę nad zabytkami” przyznawana przez MKiDN).
- 3) Wspieranie działań dla budowania tożsamości regionalnej, związanych z dziedzictwem niematerialnym:
 - wytypowanie zjawisk dziedzictwa niematerialnego wartego ochrony w celu przekazania danych do NID-u, prowadzącego krajową listę niematerialnego dziedzictwa,

- powołanie przez Urząd Marszałkowski Konsultanta ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego, którego zadaniem stałoby się koordynowanie prac związanych z ochroną i inwentaryzacją dziedzictwa niematerialnego,
 - wspieranie aktywności społeczności lokalnych w zakresie kultywowania dziedzictwa niematerialnego oraz jego transmisji międzypokoleniowej poprzez promowanie regionalnych zespołów folklorystycznych i muzycznych, rzemieślników oraz artystów ludowych,
 - wspieranie dawnych rzemiosł i technik budowlanych oraz ginących zawodów poprzez warsztaty dla dzieci i młodzieży oraz pokazy ginących zawodów w ramach festynów gminnych i powiatowych,
 - promowanie specyficznych dla regionów przejawów dziedzictwa niematerialnego – odradzającej się tradycji winiarskiej, bartniczej oraz produktów lokalnych i regionalnych na targach turystycznych krajowych i międzynarodowych.
- 4) Wspieranie działań zmierzających do integracji transgranicznej i międzyregionalnej jako element budowania tożsamości:
- budowanie oferty turystyki kulturowej dla obcokrajowców poprzez umieszczenie informacji o zabytkach w różnych językach obcych,
 - wspieranie badań naukowych nad wspólnym dziedzictwem kulturowym województwa lubuskiego, Saksonii i Brandenburgii, poprzez organizowanie sesji naukowych, wydawnictwa oraz wspieranie działań promujących wspólne dziedzictwo,
 - budowanie i utrwalanie powiązań instytucjonalnych w wymiarze transgranicznym i międzyregionalnym w dziedzinie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego,
 - wspieranie istniejących szlaków kulturowych o zasięgu międzyregionalnym i międzynarodowym (np. Drogi Św. Jakuba albo Szlaku Cysterskiego).

Cel priorytetowy 4: Ochrona krajobrazu kulturowego i świadome jego kształtowanie współgrające z integracją przestrzenną regionu.

Kierunki działań:

- 1) Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego:
- upowszechnianie wiedzy i popularyzacja idei powoływania parków kulturowych, parków krajobrazowych, a także wprowadzania zapisów w dokumentach planistycznych mających na celu ochronę krajobrazu kulturowego, panoram, osi widokowych, sylwet itp.
 - wprowadzanie zapisów w dokumentach planistycznych dotyczących ochrony alei stanowiących istotny czynnik kształtujący krajobraz kulturowy województwa,
 - wprowadzanie w dokumentach planistycznych zapisów umożliwiających ochronę przed nadmierną presją urbanistyczną obszarów otwartych, cennych przyrodniczo, atrakcyjnych pod względem turystycznym,
 - wytypowanie przez interdyscyplinarny zespół, złożony ze specjalistów z zakresu ochrony dziedzictwa, ochrony krajobrazu oraz historyków sztuki listy obszarów proponowanych do miana krajobrazów priorytetowych, tj. krajobrazów szczególnie cennych ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe dla potrzeb audytu krajobrazowego,
 - popularyzowanie idei tworzenia uchwał tzw. krajobrazowych jako narzędzia sprzyjającego dbaniu o ład estetyczny i eliminującego przesyt reklam w przestrzeni publicznej, organizowanie szkoleń dla jednostek samorządu terytorialnego w tym zakresie.

- 2) Rozpoznanie i objęcie ochroną najcenniejszych zabytków dziedzictwa kulturowego świadczących o specyfice i tożsamości województwa:
 - identyfikacja obiektów, zespołów, założeń przestrzennych, obszarów o najwyższych, unikalnych wartościach artystycznych, historycznych i krajobrazowych,
 - utworzenie listy obiektów i obszarów o szczególnej wartości dla kultury (spośród wpisanych do rejestru zabytków bądź chronionych jako park kulturowy), proponowanych do objęcia ochroną jako pomniki historii i wsparcie ich właścicieli bądź użytkowników w zakresie działań związanych z tą procedurą,
 - popularyzowanie narzędzia ochrony krajobrazu kulturowego leżącego w kompetencjach samorządów – idei tworzenia parków kulturowych dla zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów, organizacja szkoleń dla jednostek samorządu terytorialnego w tym zakresie.
- 3) Rewitalizacja w obrębie obszarów zabytkowych:
 - wsparcie jednostek samorządów terytorialnych w identyfikacji obszarów zdegradowanych, wymagających rewitalizacji w obrębie zabytkowej tkanki miejskiej lub wiejskiej, a także innych obszarów z historyczną zabudową przemysłową bądź wojskową, które utraciły dotychczasową funkcję i wymagają rewitalizacji,
 - promowanie w dokumentach strategicznych na szczeblu wojewódzkim i lokalnym działań rewitalizacyjnych przy uwzględnieniu czynników społecznych.

Określone w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami zadania powinny być realizowane przez różnorodne podmioty, tj.: jednostki samorządu terytorialnego, wojewódzkiego konserwatora zabytków, ministra kultury i dziedzictwa narodowego, instytucje wyspecjalizowane w opiece nad zabytkami, organizacje pozarządowe, instytucje kultury, społeczności lokalne i osoby prywatne.

Samorządy terytorialne powiatów, miast i gmin powinny wdrażać wymienione w programie zadania na drodze realizowania ustawowych obowiązków, szczególnie zaś przez:

- możliwość ujmowania w rocznych budżetach środków na dotacje prac przy zabytkach oraz problematykę związaną z dziedzictwem kulturowym,
- opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i objęcie ochroną w planie poza obszarami i obiektami wpisanymi do rejestru zabytków bądź ujętymi w gminnej ewidencji zabytków, innych, wartych ochrony w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- tworzenie parków kulturowych w celu ochrony unikalnego krajobrazu kulturowego,
- tworzenie uchwał tzw. krajobrazowych w celu eliminacji nadmiaru reklam i ich uporządkowania w przestrzeni miejskiej,
- inspirowanie działań niezależnych podmiotów społecznych i gospodarczych na rzecz zagospodarowywania zabytków, ich promocji i popularyzacji,
- stymulowanie działań właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych do ich utrzymania w należyтым stanie.

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 przyjęta została Uchwałą Nr XXVIII/397/21 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 15.02.2021 r. Jest najważniejszym dokumentem samorządu województwa, określającym kierunki rozwoju regionalnego i wskazującym obszary szczególnej interwencji. Strategia uwzględnia dokumenty planistyczne szczebla międzynarodowego i krajowego, które zapewnią zgodność procesów rozwojowych województwa z głównymi założeniami europejskiej i krajowej

polityki rozwoju regionalnego. Określa główne cele rozwoju województwa i działania samorządu wojewódzkiego. Wśród nich wymieniono utrzymanie i zachowanie wartości środowiska kulturowego, jednak głównymi zadaniami stanie się znaczące polepszenie poziomu życia, dynamizacja konkurencyjnej gospodarki, zwiększenie spójności regionu poprzez wykorzystanie potencjałów województwa lubuskiego i efektywne zarządzanie jego rozwojem. Te dążenia zostaną osiągnięte poprzez realizację celów strategicznych, którym podporządkowano cele operacyjne. Ustalenia zawarte w dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia wojewódzkiego planu zagospodarowania przestrzennego.

Dokument formułuje wizję rozwoju: Województwo Lubuskie w 2030 roku to „zielona kraina inteligentnych technologii”, cechująca się wysoką jakością życia mieszkańców.

Celem głównym Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 jest:

Inteligentne gospodarowanie potencjałami regionu dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, spójności społecznej i przestrzennej oraz wysokiej jakości życia mieszkańców.

Do realizacji celu głównego Strategii wyznaczono cztery cele strategiczne. Każdemu celowi strategicznemu przyporządkowano cele operacyjne, a tym z kolei kierunki interwencji (działania). Głównymi priorytetami rozwoju województwa lubuskiego określonymi w Strategii są:

Cel strategiczny 1. Inteligentna, zielona gospodarka regionalna,

Cel strategiczny 2. Region silny w wymiarze społecznym oraz bliski obywatelowi,

Cel strategiczny 3. Integracja przestrzenna regionu,

Cel strategiczny 4. Region atrakcyjny, efektywnie zarządzany i otwarty na współpracę.

W dokumencie zwrócono uwagę na bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, których atutem są: liczne i różnorodne zasoby kulturowe oraz bogactwo miejsc i tradycji historycznych. Natomiast wskazano również obszary wymagające poprawy: zły stan większości zabytków architektury, konieczność pilnych, kosztownych remontów oraz zróżnicowany stopień dostępności mieszkańców województwa do oferty turystycznej i kulturalnej.

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego stanowi kontynuację wcześniejszych wersji dokumentów – ich celów i kierunków. W diagnozie społeczno-gospodarczej stwierdzono, że „województwo lubuskie należy do obszarów bogatych w zabytki, dlatego istnieje potrzeba ich stałego wsparcia oraz większego inwestowania w infrastrukturę kulturalną”, a ponadto „należałoby się skoncentrować na popularyzacji dziedzictwa kulturowego i efektywniejszym wykorzystaniu go w ramach rozwoju turystyki kulturowej”.

W zakresie dziedzictwa kulturowego Strategia wyznacza cele strategiczne, operacyjne, kierunki i działania:

Cel operacyjny 1.6. Rozwój potencjału turystycznego, w tym:

- promocja i rozwój markowych produktów turystycznych województwa,
- tworzenie warunków do rozwoju turystyki aktywnej i specjalistycznej,
- promocja lubuskich podmiotów branży turystycznej,
- rozwój szlaków, tras turystycznych, budowa oraz integracja dróg/ścieżek rowerowych,
- kreowanie, wsparcie i realizacja działań z zakresu racjonalnego wykorzystywania i ochrony zasobów środowiska naturalnego oraz dziedzictwa kulturowego.

W ramach Celu strategicznego 2. Region silny w wymiarze społecznym oraz bliski obywatelowi, istotne w zakresie kultury są następujące cele operacyjne:

Cel operacyjny 2.4. Zapewnienie bogatej oferty kulturalnej oraz ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego, między innymi:

- wspieranie ponadlokalnych przedsięwzięć kulturalnych realizowanych na obszarze województwa,
- wsparcie i realizacja inwestycji z zakresu budowy, rozbudowy, modernizacji i wyposażenia obiektów kultury,
- poprawa dostępności do zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik gromadzenia, opracowywania upowszechniania zbiorów,
- ochrona i promocja cennych obiektów dziedzictwa kulturowego,
- kreowanie atrakcyjnej oferty kulturalnej z wykorzystaniem cyfryzacji zasobów i instytucji kultury.

Cel operacyjny 2.6. Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i poczucia tożsamości regionalnej, w tym między innymi:

- działania na rzecz kształtowania świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowania polskości,
- wykorzystywanie potencjału kulturowego i lokalnych tożsamości w rozwoju regionalnym,
- promocja lubuskiego dorobku kulturalnego, naukowego, społecznego i gospodarczego,
- popularyzacja historii Ziemi Lubuskiej,
- upowszechnianie kultury polskiej i tradycji regionalnych wśród imigrantów.

Cel strategiczny 3. Integracja przestrzenna regionu, uwzględnia wartości kulturowe między innymi w Celu operacyjnym 3.7. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich:

- wzmacnianie centrów aktywności społecznej i kulturalnej na terenach wiejskich,
- odnowa i rewitalizacja wsi i małych miast,
- ochrona dziedzictwa i krajobrazu wiejskiego.

W ramach celu strategicznego 4., istotne w zakresie kultury są następujące cele operacyjne:

Cel operacyjny 4.2. Atrakcyjny wizerunek i rozpoznawalna marka województwa lubuskiego, w tym między innymi:

- 1) Tworzenie wizerunku regionu atrakcyjnego gospodarczo:
 - prowadzenie informacyjno-promocyjnego portalu AtrakcjeLubuskie.pl, poświęconego ofercie turystycznej województwa lubuskiego,
- 2) Promocja marki „*Lubuskie warte zachodu*” wśród przedsiębiorców, mieszkańców oraz innych regionów kraju, Europy i świata, między innymi:
 - wsparcie finansowe i organizacyjne dla najważniejszych wydarzeń kulturalnych, sportowych i turystycznych, a także innych imprez masowych na terenie województwa,
 - wzmocnienie wizerunku województwa lubuskiego jako regionu atrakcyjnego turystycznie, z bogatą ofertą kulturalną.

Cel operacyjny 4.3. Wzmocnienie potencjału kapitału społecznego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej

Kierunek interwencji: Promocja wybitnych Lubuszan i ich dorobku, popularyzacja historii Ziemi Lubuskiej i badań naukowych związanych z regionem.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego

Aktualnie obowiązujący Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego (PZPWL) został przyjęty uchwałą nr XLIV/667/18 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dn. 23 kwietnia 2018 r. Plan jest zgodny z koncepcją przestrzennego zagospodarowania kraju i stanowi ramy dla studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania

przestrzennego, a także określa uwarunkowania i kierunki rozwoju województwa lubuskiego, między innymi w zakresie takich zagadnień, jak rozmieszczenie inwestycji celu publicznego czy zabudowy.

Założenia planu uwzględniają ustalenia Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020, głównie w zakresie określania celów strategicznych i operacyjnych oraz ustalenia wynikowych kierunków zagospodarowania przestrzennego. Za cel główny Strategii uznano „*wykorzystanie potencjałów województwa lubuskiego do wzrostu jakości życia, dynamizowania konkurencyjnej gospodarki, zwiększenia spójności regionu oraz efektywnego zarządzania jego rozwojem*”.

Nakreślona w planie wizja rozwoju regionu lubuskiego ukierunkowana jest na zrównoważony rozwój przestrzenny, społeczny i gospodarczy we wszystkich strefach funkcjonalno-przestrzennych, a przyjęte w dokumencie cele strategiczne i operacyjne rozwoju województwa lubuskiego wyznaczają kierunki rozwoju do osiągnięcia dynamicznego wzrostu gospodarczego.

Główne założenia planu sformułowano w trzech celach strategicznych i operacyjnych rozwoju przestrzennego województwa:

Cel strategiczny 1. Spójność terytorialna,

Cel strategiczny 2. Zrównoważony rozwój społeczny,

Cel strategiczny 3. Rozwój konkurencyjnej gospodarki.

W dokumencie wyznaczono również kierunki polityki przestrzennej w sferze kulturowej. Wskazano, iż bogate i atrakcyjne zasoby dziedzictwa kulturowego województwa lubuskiego mają znaczenie dla potencjału turystycznego regionu, a odpowiednio zarządzane i wykorzystane wpłyną na kształtowanie polityki rozwoju gmin i całego województwa. W dokumencie scharakteryzowano zasoby zabytków materialnych i wartości niematerialnych, a także dokonano oceny stanu zabytków na terenie województwa lubuskiego. W konkluzji stwierdzono, iż niezbędne jest efektywne wykorzystanie elementów dziedzictwa kulturowego, ochrona i zachowanie jego ciągłości. W tym celu należy zapewnić interdyscyplinarną współpracę zarówno podmiotów publicznych, jak i prywatnych, na różnych szczeblach i w różnych dziedzinach.

Szczegółowe wytyczne do realizacji tych celów określają kierunki i zadania:

Kierunek 1: Zachowanie i ochrona obiektów zabytkowych.

Zadania:

1. Konserwacja i rewaloryzacja obiektów zabytkowych,
2. Podejmowanie działań przeciwdziałających degradacji zabytków, w tym archeologicznych,
3. Nadawanie nowych funkcji użytkowych obiektom zabytkowym z zachowaniem ich wartości architektonicznych i historycznych,
4. Ochrona przed zabudową i ekspozowanie miejsc pamięci narodowej,
5. Stała inwentaryzacja obiektów o cennych walorach historycznych i kulturowych oraz sukcesywna aktualizacja ewidencji i rejestru zabytków,
6. Rozpoznanie i utworzenie listy dóbr kultury współczesnej województwa i objęcie ich ochroną,
7. Sporządzanie i realizacja lokalnych programów opieki nad zabytkami,
8. Objęcie obiektów zabytkowych właściwą ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego,
9. Wspieranie tworzenia parków kulturowych, ustanawiania pomników historii oraz dążenia do wpisania najcenniejszych zabytków na listę UNESCO,

10. Rozwój i wykorzystanie potencjału środowiska naukowego w zakresie problematyki opieki nad zabytkami,
11. Tworzenie płaszczyzn współpracy międzyregionalnej i transgranicznej w zakresie zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego.

Kierunek 2. Kreowanie i ochrona spójnego i harmonijnego krajobrazu kulturowego.

Zadania:

1. Zachowanie historycznie ukształtowanych układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych,
2. Kształtowanie krajobrazu kulturowego w oparciu o zasady ładu przestrzennego,
3. Odpowiednie wyeksponowanie obiektów zabytkowych i walorów krajobrazowych oraz harmonijne kształtowanie pola ekspozycji zabytku,
4. Zachowanie tradycyjnych cech tradycyjnego budownictwa.

Kierunek 3. Efektywne wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego, w tym przede wszystkim na cele turystyczne.

Zadania:

1. Adaptacja obiektów zabytkowych oraz ich otoczenia przede wszystkim na cele turystyczne i kulturalne,
2. Udostępnianie zabytkowych obiektów i miejsc w systemie kulturowych szlaków turystycznych,
3. Rozbudowa i wzbogacanie istniejących szlaków kulturowych,
4. Integracja powiązań obiektów szlaków kulturowych ze szlakami turystycznymi różnych typów i rodzajów,
5. Popularyzacja i wspieranie organizacji imprez kulturowych,
6. Budowa spójnego i atrakcyjnego wizerunku oraz marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego,
7. Promocja potencjału turystycznego województwa w wymiarze lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym,
8. Integrowanie instytucji i inicjatyw kulturowych w województwie oraz tworzenie płaszczyzn współpracy międzyregionalnej i transgranicznej w zakresie wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego,
9. Rozbudowa oferty muzeów, wykorzystującej atrakcyjne formy przekazu,
10. Rozbudowa sieci ośrodków informacji turystycznej w zakresie ilościowym i jakościowym,
11. Rozbudowa związanej z dziedzictwem kulturowym infrastruktury turystycznej, w tym bazy noclegowej, poprawa zaplecza technicznego turystyki oraz dostępności komunikacyjnej.

Kierunek 4. Kształtowanie tożsamości kulturowej.

Zadania:

1. Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości kulturowej lokalnych społeczności oraz tożsamości kulturowej całego regionu,
2. Wspieranie działań mających na celu zwiększenie świadomości społecznej w zakresie znaczenia dziedzictwa kulturowego,
3. Poprawa dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym przy wykorzystaniu technologii cyfrowych,
4. Zwiększenie dostępności wysokiej jakości oferty kulturalnej,
5. Rozwijanie działań wspierających aktywny udział mieszkańców w życiu kulturalnym,
6. Wzmocnienie tożsamości poprzez budowanie wspólnej marki regionu opartej na elementach dziedzictwa kulturowego.

Kierunek 5. Kompleksowa rewitalizacja obszarów zdegradowanych, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów zabytkowych.

Zadania:

1. Sporządzanie programów rewitalizacji obszarów zdegradowanych,
2. Rewitalizacja zdegradowanej zabudowy, w tym zasobów mieszkaniowych,
3. Odnowa terenów zieleni,
4. Kształtowanie przestrzeni publicznych,
5. Realizacja działań na rzecz społeczności lokalnej, w tym zatrudnienia, podnoszenia kwalifikacji, poszerzenia aktywności społecznej, oferty edukacyjnej i kulturalnej, oferty spędzania wolnego czasu oraz wspieranie osób niepełnosprawnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Zaprezentowane kierunki działań koncentrują się na wykorzystaniu zasobów kulturowych województwa, w szczególności na ich roli w rozwoju turystyki regionalnej, krajowej i międzynarodowej, a ponadto w kształtowaniu tożsamości kulturowej oraz tworzeniu spójnego i harmonijnego krajobrazu kulturowego województwa lubuskiego. Obiekty zabytkowe i tradycje lokalne, odpowiednio promowane, mogą znacząco przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego przedstawiono wnioski i rekomendacje w zakresie dziedzictwa kulturowego, na które składają się: ustanawianie parków kulturowych, pomników historii i wpisu najcenniejszych zabytków na listę zabytków UNESCO, uwzględnianie szlaków turystycznych jako narzędzia turystycznego do wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego, promowanie działalności kształtującej tożsamość kulturową regionów oraz wspieranie działań dotyczących turystycznego wykorzystania dóbr kultury.

Strategia Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego. Aktualizacja z horyzontem czasowym do 2020 roku

Sejmik Województwa Lubuskiego w dniu 28 czerwca 2004 r. uchwałą Nr XX/142/2004 ustalił Strategię Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego. Przesłanką ustalenia tego dokumentu było uświadomienie roli i znaczenia kultury w harmonijnym rozwoju regionu, a także określenie mechanizmów zapewniających zachowanie dziedzictwa i tożsamości kulturowej oraz pomyślny rozwój działalności kulturalnej regionu po przystąpieniu do Unii Europejskiej. W Strategii podkreślono, iż tworzenie dóbr kultury, uczestnictwo w kulturze i przekazywanie dziedzictwa kulturowego mają wielki wpływ na formę i treść życia społecznego, na wzajemne stosunki między ludźmi, a także na ogólne nastawienie do życia. W dokumencie sprecyzowano cele główne i operacyjne, a także kierunki działania, zadania szczegółowe i ich hierarchizację w dziedzinie kultury.

Cele główne i cele operacyjne:

- 1) Zachowanie ciągłości dziedzictwa kulturowego regionu:
 - ochrona dziedzictwa kulturowego.
- 2) Efektywne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego regionu w podnoszeniu jego atrakcyjności:
 - badanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego i kultury współczesnej regionu – ustalenie tematyki i zakresu prac badawczych i dokumentacyjnych oraz wdrożenie do realizacji,
 - zintegrowanie działań w dziedzinie kultury, oświaty, turystyki i gospodarki w zakresie wykorzystania dziedzictwa kulturowego i kultury współczesnej regionu w kształtowaniu osobowości i świadomości narodowej oraz w kształtowaniu atrakcyjności regionu,
 - optymalizacja dostępu wszystkich środowisk i grup społecznych do dóbr kultury.

- 3) Wzmocnienie pozycji bibliotek publicznych jako głównych ośrodków informacji oraz kulturalnej i obywatelskiej aktywizacji społeczności lokalnych:
 - uzupełnienie zbiorów, zapewnienie zakupu książek na poziomie normatywu i poprawa warunków korzystania ze zbiorów i usług bibliotek publicznych,
 - zwiększenie dostępności do zbiorów i zasobów informacyjnych bibliotek publicznych,
 - włączenie bibliotek publicznych w proces budowania regionalnej infrastruktury informacyjnej województwa lubuskiego,
 - podniesienie kwalifikacji i umiejętności zawodowych bibliotekarzy.
- 4) Aktywne uczestnictwo społeczeństwa w życiu kulturalnym:
 - racjonalne gospodarowanie potencjałem merytorycznym i technicznym samorządowych instytucji kultury i szkół artystycznych.
- 5) Znoszenie barier kompetencyjnych i organizacyjnych w odbiorze i dostępie Lubuszan do wartości kultury symbolicznej:
 - integracja społeczności lubuskiej w oparciu o tradycje i różnorodność kulturową.
- 6) Zapewnienie społeczeństwu możliwości uczestnictwa w przedsięwzięciach artystycznych:
 - utrzymanie wysokiego poziomu profesjonalnej działalności artystycznej,
 - wspieranie i promocja amatorskiego ruchu artystycznego.
- 7) Mecenat nad regionalną działalnością twórczą:
 - tworzenie optymalnych warunków do pracy twórczej,
 - wspieranie publikacji i prezentacji twórczości regionalnej,
 - promowanie regionu przez sztukę.
- 8) Integracja społeczności województwa i zachowanie tożsamości narodowej:
 - aktywizacja społecznego ruchu kulturalnego.
- 9) Budowanie społeczeństwa obywatelskiego:
 - kształtowanie postaw obywatelskich otwartych na integrację europejską i wielokulturowość,
 - edukacja kulturalna i patriotyczna dzieci i młodzieży.

Zrealizowanie powyższych celów odbywać się ma w oparciu o szereg przedsięwzięć, do których należą między innymi:

- renowacja i konserwacja zabytków architektury oraz zbiorów muzealnych i archiwalnych,
- realizacja programów rozwijających u dzieci i młodzieży świadomość kulturową, poszanowanie dla polskiego - w tym regionalnego – dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur innych narodów,
- wspieranie regionalnych i lokalnych inicjatyw w zakresie rewaloryzacji obiektów zabytkowych,
- opracowanie programu badań i dokumentacji kultury regionu zapewniającego dane źródłowe do analiz i ocen oraz wytyczania kierunków działania,
- wspieranie autorskich regionalnych projektów badania i upowszechniania dziedzictwa kulturowo regionu lubuskiego oraz rozwijania świadomości regionalnej, wzbogacających zakres usług kulturalnych, edukacyjnych,
- uzupełnianie zbiorów muzealnych zgodnie z profilami ich działalności,
- modernizacja obiektów kultury umożliwiającą swobodny dostęp osobom niepełnosprawnym,
- digitalizacja zbiorów i ich udostępnienie w sieciach teleinformatycznych,
- stworzenie optymalnych warunków przechowywania zbiorów specjalnych według standardów europejskich,

- zapewnienie zakupu nowości wydawniczych, co najmniej na poziomie normy krajowej,
- zapewnienie powszechnego dostępu do zbiorów w formie dokumentów elektronicznych,
- rozszerzenie zakresu prac badawczych i wydawniczych dotyczących tematyki regionalnej i upowszechnianie wyników badań w oparciu o nowoczesne technologie,
- zapewnienie bibliotekom odpowiedniej klasy sprzętu komputerowego i oprogramowania, niezbędnego do modernizacji istniejących i wprowadzania nowych form usług informacyjnych,
- zbudowanie spójnego i przejrzystego systemu internetowej informacji kulturalnej oraz turystycznej dla potrzeb promocyjnych oraz sponsoringu i mecenatu kultury,
- wspieranie instytucji kultury przez jednostki samorządu terytorialnego w pozyskiwaniu mecenatu, sponsorów strategicznych i środków finansowych z Unii Europejskiej,
- propagowanie rozwoju lokalnych sieci sekcji zainteresowań, klubów środowiskowych, zespołów artystycznych różnych grup wiekowych jako miejsca integracji społecznej,
- wspieranie merytoryczne organizatorów festynów rodzinnych, turniejów osiedlowych, turniejów miejscowości, rekreacyjno-sportowych, rajdów turystycznych,
- zachęcanie lokalnych mediów do promocji sukcesów kulturalnych własnego środowiska,
- udział amatorskich zespołów artystycznych w przedsięwzięciach promujących region w kraju i za granicą,
- wspieranie wydawania książek miejscowych autorów, organizacji plenerów plastycznych i fotograficznych, warsztatów muzycznych itp.,
- wykorzystanie dzieł lubuskich twórców w przedsięwzięciach promujących województwo w kraju i za granicą,
- kontynuowanie dotychczasowych i organizowanie nowych przedsięwzięć służących integrowaniu mieszkańców (festyny, „dni” miejscowości, konferencje, wieczornice, konkursy itp.),
- organizowanie festiwali, konkursów, wystaw, sesji naukowych, koncertów i spotkań, służących poznaniu i popularyzacji dorobku kulturowego wszystkich narodowości i grup etnicznych,
- współpraca z bibliotekami i muzeami w zakresie organizacji wystaw, lekcji regionalnych, imprez, rocznic kultywujących tradycje lokalne, spotkań autorskich, sesji naukowych oraz ze stowarzyszeniami turystycznymi i krajoznawczymi w realizacji programów kulturalnego rozwoju poszczególnych miejscowości.

W strategii wskazano przewidywane efekty powyższych przedsięwzięć, podmioty uczestniczące w ich realizacji, a także źródła ich finansowania i planowane projekty w tym celu.

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Międzyrzeckiego na lata 2018-2021

Program opieki nad zabytkami przyjęty został Uchwałą Nr III.14.18 Rady Powiatu Międzyrzeckiego z dnia 17 grudnia 2018 r. i stanowi aktualizację poprzedniego programu, obowiązującego dla lat 2014-2017. Program przedstawia założenia samorządu powiatowego w zakresie problematyki ochrony dziedzictwa i środowiska kulturowego i kierunków działania powiatu w celu poprawy stanu zachowania dziedzictwa i jego profilaktyki.

Na dzień dzisiejszy (maj 2025 r.) nie ma oficjalnie przyjętej kontynuacji tego dokumentu w formie nowego programu na kolejne lata, przy czym nadal obowiązują zapisy z wygasłego programu (do czasu przyjęcia nowego),

Program określa cele priorytetowe, kierunki i zadania:

Cel priorytetowy I. Ochrona i opieka nad obiektami zabytkowymi, których właścicielem jest powiat międzyszecki.

Kierunki działań realizacji celów wraz z zadaniami:

1. Bieżąca konserwacja i remonty obiektów zabytkowych o charakterze ruchomym i nieruchomym w obrębie zespołu muzealnego,
2. Intensyfikacja współpracy z Ministerstwem Kultury na rzecz współprowadzenia Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej,
3. Pozyskiwanie środków finansowych i zacieśnienie współpracy z gminą Międzyrzecz na rzecz ochrony zespołu muzealno-zamkowego.

Cel priorytetowy II. Powstrzymanie procesów degradacji zabytków i włączenie dziedzictwa kulturowego do systemu współpracy międzyinstytucjonalnej.

Kierunki działań realizacji celów wraz z zadaniami:

1. Współpraca z gminami na terenie powiatu na rzecz uwzględniania dziedzictwa kulturowego w działaniach planistycznych:
 - bieżące działania na rzecz uwzględniania dziedzictwa kulturowego w obrębie planowania przestrzennego;
 - współpraca organów Powiatu Międzyrzeckiego z gminami na rzecz poprawy jakości „polityki programowej” w obrębie architektury o charakterze zabytkowym.
2. Współpraca przy przygotowaniu i realizacji założeń gminnych programów opieki nad zabytkami:
 - współdziałanie z gminami na terenie powiatu w realizacji założeń gminnych programów opieki nad zabytkami, w tym udział w finansowaniu prac restauratorskich i konserwatorskich obiektów wpisanych do rejestru zabytków i znajdujących się w gminnych ewidencjach zabytków.
3. Poprawa jakości współpracy z właścicielami zabytków:
 - zdefiniowanie potrzeb właścicieli w zakresie opieki nad zabytkami,
 - przygotowanie informacji dla właścicieli nieruchomości zabytkowych o podstawowych obowiązkach ustawowych na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami,
 - partycypacja w zakresie finansowania opieki nad zabytkami.
4. Oznaczenie zabytków na terenie powiatu – realizacja oznaczenia w formie błękitnej tarczy.

Cel priorytetowy III. Promocja dziedzictwa kulturowego jako czynnika budującego postawy społeczne.

Kierunki działań realizacji celów wraz z zadaniami:

1. Przygotowanie tematycznych szlaków turystycznych związanych z dziedzictwem kulturowym na terenie powiatu międzyszeckiego:
 - opracowanie i oznaczenie przy współpracy z gminami szlaków turystycznych na terenie powiatu.
2. Działania na rzecz włączania dziedzictwa kulturowego do edukacji:
 - kreowanie konkursów i projektów skierowanych do młodzieży szkolnej na terenie powiatu międzyszeckiego,
 - realizacja działań kulturalnych kierowanych do zróżnicowanych grup wiekowych z uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego powiatu międzyszeckiego,

- współpraca z organizacjami pozarządowymi na terenie powiatu, które w celach statutowych mają upowszechnianie wiedzy o zabytkach.
- 3. Wspieranie inicjatyw związanych z tworzeniem miejsc pracy przy zabytkach:
 - współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy na rzecz tworzenia staży związanych z pracą przy ochronie i opiece nad zabytkami.
- 4. Promocja dziedzictwa kulturowego powiatu międzyrzeckiego na poziomie ponadlokalnym:
 - podjęcie działań na rzecz przygotowania oferty turystycznej ukierunkowanej na zabytki i jej promocja,
 - podjęcie działań na rzecz stworzenia przewodnika po atrakcjach kulinarnych powiatu międzyrzeckiego,
 - współpraca z instytucjami naukowymi w regionie lubuskim,
 - wydawanie wydawnictw promocyjnych ukazujących walory lokalnego dziedzictwa,
 - promocja dziedzictwa powiatu w mediach.

4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Strategia Rozwoju Gminy Przytoczna na lata 2021-2027

Strategia Rozwoju Gminy Przytoczna na lata 2021–2027 została przyjęta Uchwałą nr XXXIX/245/2021 Rady Gminy Przytoczna z dnia 29 września 2021 r. Jest to dokument planistyczny, który wyznacza kierunki rozwoju gminy w kluczowych obszarach w oparciu o cel nadrzędny: Równowaga, wysoka jakość i stabilizacja życia oraz satysfakcja mieszkańców oraz 4 główne obszary, w których wyznaczono cele strategiczne i cele operacyjne:

- Obszar 1. Nowoczesna gospodarka i edukacja.
- Obszar 2. Efektywne zarządzanie rozwojem gminy.
- Obszar 3. Turystyka, rekreacja i oferta czasu wolnego.
- Obszar 4. Wysoka jakość życia mieszkańców.

Dla ich realizacji wyszczególniono kierunki interwencji – kluczowe zadania oraz stworzono listę wskaźników. W ramach **Celu strategicznego**:

I: Konkurencyjna gospodarka lokalna oparta o działalność sektora MMŚP oraz innowacyjnych gospodarstw rolnych, powiązana ze skutecznym systemem oświatowym i aktywnością zawodową mieszkańców, wyznaczono cele operacyjne:

Cel operacyjny I.1 Rozwój potencjału edukacyjnego dzieci, młodzieży i osób dorosłych z gminy Przytoczna

Cel operacyjny I.2 Rozwój potencjału gospodarczego gminy Przytoczna

II: Poprawa jakości zarządzania, opartego na współpracy i wykorzystaniu zasobów, określono:

Cel operacyjny II.1 Sprawne i efektywne zarządzanie terytorialne

Cel operacyjny II.2 Wielofunkcyjny rozwój wsi

Cel operacyjny II.3 Ochrona przyrody oraz wykorzystanie środowiska naturalnego dla rozwoju gminy

III: Sprawny i efektywny system usług publicznych wysokiej jakości, warunkujący odpowiednią jakość życia i pracy mieszkańców, przyjęto:

Cel operacyjny III.1 Rozwój infrastruktury technicznej i komunalnej, w tym poprawa efektywności energetycznej obiektów użyteczności publicznej

Cel operacyjny III.2 Zwiększenie wewnętrznej i zewnętrznej dostępności komunikacyjnej gminy

Cel operacyjny III.3 Wsparcie systemu zarządzania bezpieczeństwem publicznym

Cel operacyjny III.4 Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu i bezpieczeństwu zdrowotnemu mieszkańców.

IV: Wysoka atrakcyjność turystyczna i rekreacyjna gminy, oparta na bogatym dziedzictwie przyrodniczo-kulturowym i szerokiej ofercie czasu wolnego

Cel operacyjny IV.1 Zachowanie dziedzictwa kulturowego w gminie Przytoczna

Cel operacyjny IV.2 Rozwój turystyki

Cel operacyjny IV.3 Poprawa oferty kulturalnej i rekreacyjno-sportowej

Cel operacyjny IV.4 Wzmocnienie promocji i zwiększenie popytu na turystykę, kulturę i rekreację

W strategii założono, że przyjęte cele finansowane będą pochodziły ze środków budżetu gminy, programów unijnych (np. PROW 2021-2027, RPO - Lubuskie 2021-2027) oraz dotacji rządowych. Strategia stanowi program rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Przytoczna do 2027 r. Jest programem osadzonym w realiach sytuacji społeczno-gospodarczej kraju, regionu i gminy oraz odzwierciedla odczucia i dążenia społeczności lokalnej. Kierunki rozwoju gminy zawarte w misji wynikają z jej uwarunkowań geograficzno-historycznych oraz jej aktualnych potrzeb. Założeniem dokumentu jest dążenie do podniesienia poziomu jakości życia mieszkańców poprzez pozyskiwanie nowych inwestorów zapewniających miejsca pracy, korzystanie z walorów środowiska naturalnego, jak i walorów krajobrazowych w celu tworzenia miejsc atrakcyjnych turystycznie, rozwój ekologicznej produkcji rolnej, a także dbanie o rozwój nowoczesnej infrastruktury technicznej przy jednoczesnym zachowaniu równowagi w przyrodzie z szacunkiem dla lokalnych tradycji.

Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego, istotne jest zwrócenie uwagi na rozwój turystyki, a co za tym idzie, pobudzenia gospodarczego gminy, poprzez wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych regionu jako atrakcji turystycznych. Planowane jest powstanie kompleksów turystyczno-kulturalnych oraz rekreacyjnych w pobliżu miejsc i obiektów atrakcyjnych turystycznie, a także wytyczenie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych i kajakowych). W strategii podkreślono, iż władze gminy będą dbały o dobry stan lokalnych zabytków oraz miejsc atrakcyjnych turystycznie.

W Strategii Rozwoju Gminy Przytoczna na lata 2021–2027 ochrona dziedzictwa kulturowego jest jednym z kluczowych elementów, głównie w ramach Obszaru 3. Turystyka, rekreacja i oferta czasu wolnego.

Główne cele związane z dziedzictwem kulturowym dotyczą takich zagadnień jak:

Cel operacyjny IV.1 Zachowanie dziedzictwa kulturowego w gminie Przytoczna

Ochrona przestrzeni i dziedzictwa kulturowego stanowi istotne wyzwanie gminy Przytoczna w perspektywie 2027 roku. Zgodnie z nowym podejściem do zarządzania kulturą, zasobami dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego, zaprojektowane działania służyć będą kompleksowej ochronie i zachowaniu dziedzictwa (m.in. zabiegi konserwatorskie i modernizacyjne, rewaloryzacja dziedzictwa, kultywowanie tradycji, wspieranie folkloru i sztuki ludowej, zachowanie walorów i zasobów przyrodniczych), ale również generowaniu impulsów do dalszego jego rozwoju, np. poprzez nadawanie zabytkom nowych funkcji. Współdziałanie władz samorządowych, sąsiednich gmin, sektora biznesu, instytucji kultury, środowisk artystycznych i twórczych, służb konserwatorskich oraz innych odpowiedzialnych podmiotów pozwoli na wzmocnienie podejmowanych działań i bardziej racjonalne wydatkowanie środków, a także możliwość uzyskania dodatkowych korzyści przez partnerów na różnych etapach realizacji wspólnych przedsięwzięć (komplementarność i synergia).

Cel operacyjny IV.2 Rozwój turystyki

Ważną szansą rozwojową Gminy Przytoczna jest wykorzystanie bogactwa walorów przyrodniczych i kulturowych dla podniesienia atrakcyjności rekreacyjno-wypoczynkowej gminy. Jak wykazała sporządzona diagnoza zaletą gminy jest przede wszystkim położenie wśród lasów i jezior (lasy, jeziora Pszczewskiego Parku Krajobrazowego, Krajobraz nadwarciański). Rozwój turystyki i usług czasu wolnego możliwy będzie m.in. dzięki wsparciu dla rozwoju i modernizacji infrastruktury turystycznej oraz okółoturystycznej

na terenie gminy. Zaplanowano przedsięwzięcia, mające na celu stworzenie oferty dla turystyki aktywnej – m.in. rozwój systemu ścieżek pieszych i rowerowych, prezentujących najciekawsze i najbardziej wartościowe miejsca pod względem krajobrazowym, historycznym, kulturowym czy przyrodniczym. Ważna będzie także współpraca pomiędzy sąsiednimi JST w zakresie budowania spójnej i komplementarnej oferty.

Cel operacyjny IV.3 Poprawa oferty kulturalnej i rekreacyjno-sportowej

Jednym z większych wyzwań gminy Przytoczna w perspektywie 2021-2027 jest rozwój oferty kulturalnej i rekreacyjno-sportowej, skierowanej zarówno do mieszkańców, jak i osób odwiedzających gminę, w tym również mieszkańców całego regionu lubuskiego i spoza niego, którzy aktywnie korzystają z obszaru gminy Przytoczna w celach rekreacyjnych. Oferta powyższa powinna być urozmaicona, dostosowana do potrzeb społecznych, konkurencyjna w stosunku do innych możliwości zagospodarowania czasu wolnego oraz rozwijająca, a katalog przedsięwzięć realizacyjnych otwarty. Ofertę kulturalno-rozrywkową winno się budować wokół imprez o charakterze ponadlokalnym, bazujących na tradycji i specyfice gminy Przytoczna oraz we współpracy z zewnętrznymi organizatorami imprez kulturalnych i sportowych, jak również w oparciu o własną bazę kulturalną, w tym w oparciu o silną i nowoczesną instytucję kultury. Historia, tradycje, folklor zobowiązuje władze, ale i każdego mieszkańca do ochrony i pielęgnowania lokalnych i regionalnych wartości kulturowych. W tym sensie zasadne jest wspieranie lokalnych zespołów i Kół Gospodyń Wiejskich. Dla rozwijania talentów sportowych, utrzymania kondycji, sprawności, dobrego stanu zdrowia mieszkańców ważnym jest stwarzanie odpowiednich warunków dla aktywności rekreacyjno-sportowej. Wyzwaniem pozostaje aktywizacja oraz edukacja obywatelska i kulturalna, w szczególności dzieci i młodzieży, jak również upowszechnianie kultury fizycznej, co pozwoli na ich wszechstronny rozwój oraz podniesienie potencjału intelektualnego i społecznego.

Cel operacyjny IV.4 Wzmocnienie promocji i zwiększenie popytu na turystykę, kulturę i rekreację

Skuteczność wykorzystania naturalnych potencjałów gminy Przytoczna, znajdująca odzwierciedlenie w poziomie popytu na turystykę i rekreację, zależeć będzie w głównej mierze od stworzenia sprawnego i profesjonalnego systemu promocji gminy, kształtującego wizerunek gminy jako miejsca oferującego bogatą i różnorodną ofertą spędzania czasu wolnego.

W Strategii Rozwoju Gminy Przytoczna na lata 2021–2027 odniesienia do ochrony i zachowania zabytków są zawarte głównie w kontekście ich rewitalizacji i wykorzystania dla rozwoju społeczno-gospodarczego. Jednocześnie wskazano, w słabych stronach analizy SWOT, że na terenie gminy występuje zły stan techniczny zabytkowych budynków komunalnych. W dokumencie, oprócz ochrony zabytków, rozwój kultury obejmuje szeroki zakres działań ukierunkowanych na aktywizację społeczną, promocję lokalnej tożsamości i dostęp do oferty kulturalnej.

Gminny Program Rewitalizacji Gminy Przytoczna na lata 2024-2028

Dokument programu rewitalizacji stanowi wieloletni program działań zmierzających do wprowadzenia pozytywnych zmian na obszarach zdegradowanych. Rewitalizacja odbywa się poprzez przedsięwzięcia kompleksowe i zintegrowane w sferach społecznej, funkcjonalno-przestrzennej, gospodarczej i środowiskowej. Jest to skoncentrowany terytorialnie wieloletni proces, inicjowany i sterowany przez jednostki samorządu terytorialnego przy współudziale lokalnej społeczności. W priorytetach Narodowego Programu Rewitalizacji wskazuje się na poprawę warunków rozwoju obszarów

zdegradowanych w wymiarze przestrzennym, społecznym, kulturowym i gospodarczym. Cel ten realizowany będzie przez tworzenie korzystnych warunków dla prowadzenia rewitalizacji i ukierunkowanie na holistyczne, zintegrowane podejście do prowadzenia działań, polegających na wyprowadzeniu ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych.

Gminny Program Rewitalizacji Gminy Przytoczna na lata 2024–2028 został przyjęty Uchwałą NR XII.88.2024 Rady Gminy Przytoczna z dnia 19 grudnia 2024 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Rewitalizacji Gminy Przytoczna na lata 2024-2028.

Program koncentruje się na przyjętej wizji obszaru rewitalizacji, a mianowicie: Zrealizowane działania rewitalizacyjne wpłynęły na rozwój obszaru zdegradowanego i całej gminy Przytoczna w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego. Utworzone miejsca rekreacyjne i obiekty kulturalne stanowią centrum rozwoju społecznego gminy, gdzie w duchu integracji i tradycji realizowane będą działania kulturalne i prospołeczne. Zrewitalizowane obiekty podnoszą standard życia mieszkańców i stanowią atrakcję dla inwestorów i turystów. Powstała nowa infrastruktura jest zgodna z zasadami zachowania dostępności przestrzennej i architektonicznej, co umożliwi aktywne włączenie do życia społecznego osób wykluczonych. Dzięki rewitalizacji gmina stała się przyjazna dla mieszkańców, aktywnych seniorów oraz wpłynęła na rozwój turystyki przyrodniczej.

Dzięki przeprowadzonym działaniom rewitalizacyjnym, mieszkańcy całego obszaru rewitalizacji stanowią teraz świadome i zaangażowane społeczeństwo. Mieszkańcy zyskali przestrzeń i lepsze warunki do rekreacji i spędzania czasu wolnego (ścieżka pieszo-rowerowa). Działania rewitalizacyjne przyczyniły się do poszerzenia oferty rekreacyjnej, sportowej, kulturowej i edukacyjnej na obszarze rewitalizacji. Nowo utworzone przestrzenie przeznaczone na cele społeczne wpłynęły na tworzenie marki Przytocznej jako miejsca atrakcyjnego dla turystów i osiedlania się przyszłych pokoleń.

Zmodernizowany budynek Gminnego Ośrodka Kultury pełni obecnie nowe funkcje społeczno-integracyjne. Posiada bogatą ofertę zajęć skierowanych dla różnych grup odbiorców. Dzięki dostosowaniu infrastruktury architektonicznej stał się miejscem integracji osób starszych i niepełnosprawnych. Rozwój życia kulturalnego ma miejsce poprzez organizację w GOK różnego rodzaju wystaw, koncertów, kabaretów itp. to wpływa na pobudzenie aktywności społecznej i rozwój życia kulturalnego. Potrzeby mieszkańców w dostępie do kultury są zaspokajane lokalnie. Z kolei budowa świetlicy wiejskiej nad jeziorem Przytoczno będzie pełniła funkcje wypoczynkowo-rekreacyjne, gdzie systematycznie realizowane są zajęcia i spotkania integracyjne dla mieszkańców gminy. Wykorzystana przestrzeń publiczna wraz z zagospodarowaniem terenu stanowić będzie bardzo ważne centrum rozrywkowe dla całych rodzin, gdzie mogą one spędzać aktywnie czas wolny. Dodatkowo świetlica wiejska będzie także funkcje prospołeczne do organizacji warsztatów czy zajęć edukacyjnych dla dzieci, młodzieży i seniorów. Obszary, które wcześniej były zaniedbane, teraz pełnią nowe funkcje społeczne – zostały zagospodarowane w sposób atrakcyjny i zrównoważony z zachowaniem zasad dostępności dla osób o szczególnych potrzebach, dzięki czemu powstałe tereny są przyjazne dla wszystkich mieszkańców i osób odwiedzających gminę.

Zdefiniowana wizja obszaru rewitalizacji w 2030 r. będzie możliwa do osiągnięcia poprzez realizację celów rewitalizacji i odpowiadających im kierunków działań. Określono dwa cele rewitalizacji, wraz z kierunkami:

Cel 1. Przeciwdziałanie wyzwaniom przyszłości jako klucz do rozwoju społecznego

- wzbogacenie oferty kulturalnej i rekreacyjnej
- innowacyjne programy społeczne

Cel 2. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej na cele społeczne

- utworzenie miejsc integracji społecznej
- stworzenie centrum rozwoju społecznego w gminie

Wyznaczono przedsięwzięcia rewitalizacyjne w podziale na podstawowe przedsięwzięcia i przedsięwzięcia uzupełniające. Przedsięwzięcia rewitalizacyjne są zaplanowanymi, długofalowymi działaniami, zmierzającymi do poprawy jakości życia mieszkańców obszaru rewitalizacji. Istotnym ich aspektem jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, wzrost poczucia przynależności lokalnej oraz rozwiązywanie innych problemów sfery społecznej.

Podstawowe przedsięwzięcia rewitalizacyjne:

Projekt zintegrowany: kompleksowe wsparcie społeczno-aktywizujące mieszkańców gminy Przytoczna

Projekt: innowacyjny program prospołeczny i proekologiczny obszaru rewitalizacji

W dokumencie programu wskazano ponadto, że zachowanie ciągłości programowej (polegającej na kontynuacji lub rozwijaniu wsparcia z polityki spójności) ma w procesach rewitalizacji kluczowe znaczenie, dlatego zaplanowane działania rewitalizacyjne w Gminnym Programie Rewitalizacji Gminy Przytoczna na lata 2024- 2028 są kontynuacją działań i polityki rozwoju realizowaną w poprzednich latach w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Przytoczna przyjętego uchwałą nr XXXIII/205/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 14 listopada 2013 r.

Komplementarność międzyokresowa realizacji działań rewitalizacyjnych została zachowana na podstawie spójnych celów rewitalizacyjnych. Również w kontekście źródeł finansowania, zaplanowanych działań rewitalizacyjnych widoczna jest kontynuacja polityki pozyskiwania środków zewnętrznych na finansowanie działań zaplanowanych w ramach programów rewitalizacji. W ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Przytoczna zaplanowano działania, które zostały zrealizowane przy współudziale środków zewnętrznych.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Przytoczna (ujednolicona treść)

Politykę przestrzenną gminy określa się w studium, uwzględniając uwarunkowania wynikające z dotychczasowego rozwoju, a także kierunki dalszych przekształceń przestrzeni gminy wynikających z zadań własnych oraz z zadań wynikających z realizacji ponadlokalnych celów publicznych. Studium stanowi dokument umożliwiający koordynację w zakresie planowania miejscowego w realizacji wzmiankowanych zadań przewidzianych do realizacji na obszarze gminy. Z samej nazwy dokumentu wynika, że studium powinno określać uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego gminy, czyli okoliczności mające wpływ na kształtowanie zagospodarowania.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Przytoczna przyjęto w dniu 30 grudnia 1999 r., Uchwałą Nr XVI/100/99 Rady Gminy Przytoczna.

Dokument został zmieniony w 2005 r. i 2006 r. (Uchwała Rady Gminy Przytoczna Nr XXXIII/196/2005 oraz Nr XLIV/249/2006). Uchwałą Nr XXVII/169/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 28 marca 2013 r. ujednolicono treść Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Przytoczna.

Ważnym celem polityki przestrzennej gminy jest ochrona krajobrazu kulturowego oraz poszczególnych zabytków i dóbr kultury. W stosunku do ochrony dóbr kultury założono w studium ochronę:

- 1) Obiektów i reliktyw archeologicznych, w tym:
 - a) grodziska: zakaz zabudowy i zmiany uzytkowania terenu oraz prac ziemnych i karczunku drzew naruszajacych podglebie,
 - b) stanowisko wielokulturowe i wielkoobszarowe: wyprzedzajace badania archeologiczne,
 - c) pozostale stanowiska: roboty ziemne pod nadzorem konserwatorskim,
 - d) uciślenie stref ochronnych w ramach procedur planowania miejscowego.
- 2) Cmentarzy o wartosci historycznej i ich pozostalosci, dotyczaca:
 - a) utrzymania reliktyw i zieleni, zakazu zmiany przeznaczenia terenow kolidujacego z ochrona.
- 3) Miejsc pamieci narodowej (Lubikowo, Przytoczna), w tym:
 - a) zachowanie i eksponowanie tych obiektow i miejsc,
 - b) zakaz zagospodarowania kolidujacego z ochrona.
- 4) Parkow dworskich i palacowych (Goraj, Przytoczna, Wierzbno, Krasne Dlusko, Rokitno), w zakresie:
 - a) utrzymania zieleni o ukladzie i wartosciach historycznych,
 - b) zalecanej repolaryzacji w granicach historycznego zalozenia, nawiazujucej do ukladu i kompozycji przestrzennej parku zabytkowego.
- 5) Zespolow przestrzennych, obejmujacych chronione i wnioskowane do objecia ochrona, w tym:
 - a) zalozenia rezydencjonalno-parkowe (Przytoczna, Krasne Dlusko, Strychy, Wierzbno):
 - rewaloryzacja i rewitalizacja zabudowy i zagospodarowania w procesach modernizacji i restrukturyzacji (glownie dla potrzeb funkcji uslugowych, takich jak turystyka, kultura),
 - ochrona i eksponowanie obiektow o wartosciach historycznych z likwidacja lub przeslanianiem obiektow dysharmonijnych nieposiadajacych wartosci historyczno-architektonicznych oraz w ich sasiedztwie,
 - b) zespolu sakralne: sanktuarium Rokitno- koscioł wraz z ogrodzeniem, zespolu wejsciowym i starodrzewem, koscioły z zielenia towarzyszaca - Chełmsko, Goraj, Krobielewo, Przytoczna, Twierdzielewo, Wierzbno:
 - utrzymanie obiektow, zieleni i elementow malej architektury o wartosci historycznej,
 - rewaloryzacja i rewitalizacja obiektow nieuzytkowanych zgodnie z przeznaczeniem,
 - c) układy ruralistyczne wnioskowane do ochrony: owalnice w Chełmsku i Rokitnie, zalozenie barokowe: Lubikowo i Twierdzielewo:
 - zachowanie historycznego ukladu przestrzennego z wyeksponowaniem jego walorow w zagospodarowaniu ulic, placow i zieleni,
 - rewaloryzacja i rewitalizacja zabudowy i zagospodarowania w procesach modernizacji i restrukturyzacji,
 - d) zagospodarowanie i zabudowa o wartosci historycznej:
 - ochrona i eksponowanie obiektow o wartosciach historycznych z likwidacja lub przeslanianiem obiektow dysharmonijnych nieposiadajacych wartosci historyczno-architektonicznych oraz w ich sasiedztwie,
 - w stosunku do obiektow o wartosci historycznej realizowac nalezy nowa zabudowe zharmonizowana z otoczeniem oraz stosowac tradycyjne pokrycia dachowe i material scian zewnetrznych. Ponadto konieczne jest opracowanie gminnego programu ochrony zabytkow z aktualizacja zasobow w rejestrze i ewidencji zabytkow.

Plany odnowy miejscowości

Odnowa i rozwój terenów wiejskich jest istotnym wyzwaniem stojącym przed Polską. Zasadniczym celem jest wzmocnienie działań służących niwelowaniu dysproporcji w poziomie rozwoju obszarów wiejskich w stosunku do terenów miejskich. Plany rozwoju miejscowości stanowią część działań prowadzonych przez jednostki samorządów terytorialnych zmierzających do poprawy sytuacji gminy, ale w szerszej perspektywie sprzyjają również długofalowemu rozwojowi gospodarczemu kraju, jego spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej oraz integracji z innymi krajami Unii Europejskiej. Koncepcja rozwoju i odnowy wsi zakłada rozwój wielofunkcyjny, w tym podejmowanie na tych terenach zróżnicowanej działalności gospodarczej oraz kształtowanie jej w sposób zapewniający zachowanie walorów środowiskowych i kulturowych, poprawę warunków życia poprzez rozwój infrastruktury oraz zapewnienie mieszkańcom i przedsiębiorcom dostępu do usług, a także rozwój funkcji kulturowych i społecznych.

Na terenie gminy Przytoczna opracowano następujące plany rozwoju i odnowy wsi:

- 1) Plan Rozwoju i Odnowy miejscowości Rokitno, zatwierdzony Uchwałą Nr IX/49/2007 Rady Gminy Przytoczna z dnia 29 czerwca 2007 r.,
- 2) Plan Rozwoju i Odnowy miejscowości Przytoczna, zatwierdzony Uchwałą Nr IX/48/2007 Rady Gminy Przytoczna z dnia 29 czerwca 2007 r. oraz zmieniony Uchwałą Nr XXIX/186/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 23 maja 2013 r.

4.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Gmina Przytoczna jest gminą wiejską, położoną w środkowo-wschodniej części województwa lubuskiego, w powiecie międzyrzeckim. W skład gminy wchodzi czternaście sołectw: Przytoczna, Chełmsko, Dębówko, Gaj-Poręba, Goraj, Krobielewo, Krasne Dłusko, Lubikowo, Nowa Niedrzwica, Rokitno, Strychy, Stryszewo, Twierdzielewo, Wierzbno. Gmina obszarowo zajmuje 184,5 km², liczy 5,2 tysięcy mieszkańców. Przebiegają przez nią ważne szlaki komunikacyjne, znajduje się przy drodze krajowej nr 24 Poznań-Gorzów Wielkopolski-Szczecin. Gmina Przytoczna położona jest na południowej krawędzi Kotliny Gorzowskiej, w obrębie pradoliny rzeki Warty. Obszar ten jest częścią północno-zachodniego Pojezierza Lubuskiego. Prawie cały teren gminy należy do zlewni rzeki Warty, jedynie jego południowa część leży w zlewni pośredniej Obry. Gmina Przytoczna ma typowo nizinny charakter, położona jest w jednym z najbardziej zalesionych obszarów kraju. Gminę cechuje bogata flora i fauna, część gminy leży na obszarze Pszczewskiego Parku Krajobrazowego. Można tu spotkać wiele gatunków drzew i roślin, a także zwierząt, w tym będących pod ochroną. Na terenie gminy znajdują się wiele jezior: Lubikowskie, Rokitno, Wierzbno, Mniszek, Przytoczno, Żabno. Rzeźba terenu wywiera bezpośredni i pośredni wpływ na rozwój rolnictwa. Na terenie gminy znajduje się wiele zabytków, w tym głównie architektury sakralnej. W gminie Przytoczna, w miejscowości Rokitno, zlokalizowane jest Sanktuarium Matki Bożej Cierpliwie Słuchającej, będące miejscem pielgrzymek wiernych. Walory środowiska naturalnego, jak i krajobrazowego powodują, że obszar ten jest miejscem szczególnie atrakcyjnym, o dużym potencjale rozwoju turystyki. Przedstawione walory środowiska naturalnego i kulturowego dały podstawę do wyznaczenia szlaków turystycznych (szlaki turystyczne piesze, rowerowe i kajakowe), uwzględniających wartości otoczenia przyrodniczo-kulturowego.

4.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Przytoczna (*Przetoczno, Przytocznia, Prittisch*), to duża wieś gminna położona w dolinie strumienia Dłuska Struga pomiędzy jeziorami Przytoczno i Nadolnym. Od 1397 r. wieś występuje pod nazwą *Przetoczno*. Nazwa ma charakter topograficzny. Oddaje położenie wsi na przesmyku między dwoma jeziorami. „*Przetok*” to wąski pasek wody między dwoma brzegami, cieśnina, „*tok*” zaś to określenie cieku. W XIX w. pojawiła się nazwa *Przytocznia* lub *Przytoczna*. Natomiast niemiecka nazwa *Prittisch* jest pochodną polskiej nazwy. Pierwsza historyczna wzmianka o Przytocznej pochodzi z królewskich list podatkowych z 1581 r., jednak przypuszcza się, że miejscowość powstała już w XIII w. W średniowieczu była znacznym ośrodkiem ponadlokalnym, gdyż zlokalizowano tu jedną z większych parafii. W Przytocznej istniały trzy kościoły: katolicki, ewangelicki i nowoapostolski. W 1600 r. wzniesiono drewniany kościół ewangelicki, który przetrwał do pożaru w 1673 r. Natomiast w 1856 r. zbudowano kościół murowany, który w latach 70. XX w. przebudowano na dom kultury. Pierwszy kościół katolicki wzniesiono w 1740 r. Była to świątynia drewniana. Do czasów obecnych zachowała się murowana budowla wzniesiona w 1870 r., której styl architektoniczny nawiązywał do cech stylu gotyckiego i romańskiego. Według najstarszych źródeł właścicielami Przytocznej byli m.in. Sławomir Przetoczsky, Jadwiga i Jarochna, Zygmunt Zajączkowski, Przetoccy, Zakrzewscy, Bojanowscy, Gliszczynscy. Pod koniec XVIII w. Przytoczna uzyskała prawa miejskie, które wygasły w czasie rozbiorów. W 2 połowie XVIII w. wzniesiono w Przytocznej dwór w stylu barokowym z parkiem dworskim, rozbudowany w 1 połowie XX w. Rezydencji towarzyszył folwark składający się z zabudowy gospodarczej. Oprócz folwarku, istniało około 50 gospodarstw rolnych, kilka warsztatów rzemieślniczych i sklepów. Po drugim rozbiorze Polski Przytoczna i okolice znalazły się pod panowaniem Prus. W latach 1807-1815 położona była w granicach Księstwa Warszawskiego. Przed II wojną światową istniała we wsi szkoła ewangelicka i dwie szkoły katolickie, które połączono w 1939 r. We wsi funkcjonował gabinet lekarski i weterynarz. Ważną funkcję komunikacyjną spełniała stacja kolejowa powstała na początku XX w. W 1936 r. Przytoczna, ze względu na walory krajobrazowe i zdrowotne, umieszczona została na liście miejscowości wypoczynkowych - kurortów. Do 1945 r. wieś znajdowała się w granicach Rzeszy Niemieckiej.

Rokitno (*Rokytno, Rokythno, Rokithno*) to wieś położona 4 km od Przytocznej przy drodze do Międzyrzecza, zlokalizowana malowniczo wśród falistych pagórków morenowych, nad jeziorem o tej samej nazwie. Rokitno jest jedną z najstarszych miejscowości w gminie. Nazwa miejscowości pochodzi od rokity, pospolitego gatunku wierzby. Z pisanych przekazów historycznych wynika, że już w XII w. była tu parafia. W 1378 r. wieś stała się własnością opata Mikołaja i bledzewskich cystersów. Od tego czasu łączyły ją z klasztorem stosunki lenne. W 1333 r. zbudowano we wsi pierwszy drewniany kościół. W 1661 r. świątynia przeszła w ręce bledzewskiego konwentu cystersów. Na początku XVIII w. cystersi rozpoczęli budowę nowego murowanego kościoła, jednak budowla nie została ukończona. W 1746 r. rozebrano ją i przystąpiono do wznoszenia zachowanej do dziś późnobarokowej świątyni, według projektu królewskiego architekta Karola Marcina Frantza z rokokowym wyposażeniem. Budowę ukończono w 1756 r. Dzieje Rokitna związane są ściśle z kościołem i kultem Najświętszej Marii Panny. Znajduje się tu Sanktuarium Matki Bożej Cierpliwie Słuchającej z Cudownym Obrazem Matki Bożej Rokitniańskiej, miejsce pielgrzymek z całego świata. Obraz namalowany został w 1 połowie XVI w. przez nieznanego artystę, przypuszczalnie ze szkoły niderlandzkiej. Pierwotnie znajdował się w posiadaniu osiadłej na Kujawach rodziny Stawickich, a następnie kanclerza korony Królestwa Polskiego, Wacława Leszczyńskiego. Po nim obraz przejął Jan Opaliński, opat bledzewski, który umieścił go w swojej rezydencji, później w kościele bledzewskim, a następnie w kościele

w Rokitnie, specjalnie w tym celu wzniesionym. W 1670 r. obraz uznano za cudowny. Szczególną opieką otaczał Ikonę król Michał Korybut Wiśniowiecki, czego dowodem jest umieszczony na obrazie biały orzeł z napisem *Daj Panie pokój dniom naszym*. Król ofiarował Matce Bożej koronę królewską. W 1758 r. w Rokitnie wzniesiono również barokową kaplicę pw. Najświętszej Maryi Panny z fundacji opata bledzewskiego J.M. Loki, która zachowała się do czasów obecnych. Wraz z rozbiorami Polski Rokitno znalazło się pod zaborem pruskim i pozostało, najpierw w granicach republiki weimarskiej, później III Rzeszy do 1945 r. Na początku XVIII w. w Rokitnie założono sierociniec, przekształcony z czasem w ewangelicki zakład wychowawczy, którego celem była germanizacja społeczeństwa. W 1886 r. ówczesny rządca parafii utworzył szkołę gospodarstwa domowego, która miała stanowić przeciwwagę dla niemieckiego sierocińca. Pod opieką sprowadzonych do Rokitna siostr ze Zgromadzenia św. Karola Boromeusza, dziewczęta uczyły się tu gospodarstwa domowego, szycia i pielęgnacji dzieci. Aktualnie w tym budynku mieści się Dom Pomocy Społecznej dla dzieci. Dopiero po zakończeniu II wojny światowej, Rokitno wróciło w granice Polski.

Chełmsko (*Gollmütz*), jest wsią o metryce średniowiecznej, wzmiankowaną w źródłach w 1390 r., gdy należała do niejakiego Ludolfa de Golmic. Początkowo była posiadłością szlachecką, a następnie klasztorną. Do 1796 r. Chełmsko było w posiadaniu klasztoru cysterskiego w Bledzewie. Wówczas własność klasztorna została zsekularyzowana i włączona do domeny rządowej w Rokitnie. Chełmsko rozplanowane zostało przestrzennie w formie owalnicy. Prawdopodobnie już w 1080 r. istniał tu kościół. W 1640 r. wzniesiono świątynię, rozbudowaną w 1887 r., zachowaną do obecnych czasów, stanowiącą dominantę układu przestrzennego. Wówczas istniała też szkoła. W XIX w. Chełmsko nabrało charakteru wsi chłopskiej. Zauważalny był wyraźny podział na okręg wiejski i okręg dworski. Ważnym elementem miejscowości była też stacja kolejowa powstała na początku XX w.

Dębówko, część wsi to dawne Dębowskie Olędry (Dębowiec), osada olęderska założona w 1722 r. na terenach depresyjnych doliny Warty, o zabudowie rozproszonej, pochodzącej głównie z początku XX w., a także Orłowce (Orłowiec, Orłowce Olędry), osada olęderska założona w 1723 r. na terenach pokarczunkowych. Luźno stojące zagrody posadowione są naprzemiennie po obu stronach drogi wytyczonej na osi wschód - zachód. Układ przestrzenny podobny jest do łańcuchówki. W Orłowcach odnotowano występowanie niegdyś dość znacznej ilości obiektów wzniesionych w technice zrębowej.

Gaj (*Marienwald*), to tzw. osada olęderska założona w 1701 r. na terenach depresyjnych doliny Warty. Gaj posiada zabudowę luźną, rozproszoną. Większość budynków pochodzi z przełomu XIX/XX w.

Poręba (*Róża Olędry, Rosenthal, Hauland*), osada założona w 1624 r. Jedna z wsi na tym terenie, gdzie osadzono Holendrów. Powstała na obszarze depresyjnym. Luźna zabudowa ciągnąca się wzdłuż wiejskiej drogi na osi E-W. W Porębie wznoszono obiekty w technice zrębowej pochodzące z 1 połowy XIX w.

Goraj (*Goray, Eibendorf*), wieś położona między Przytoczną i Wierzbnem na terenie historycznej Wielkopolski. Nazwa wsi pochodzi od słowa „góra”. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1415 r. i wiąże się z osobą Janusza Gorajskiego. Pierwszy zapis historyczny o Goraju pochodzi z list podatkowych króla polskiego z 1581 r. Pierwszą fundatorką kościoła była Barbara Brzezina. Kolejnym fundatorem był Sebastian Prusimski- starosta obornicki, który w 1679 r. zbudował nowy kościół barokowy, zachowany do dziś. Prawdopodobnie pod

koniec XIX w. w Goraju był młyn, cegielnia i fabryka syropu, prowadzono też hodowlę bydła. W Goraju znajdował się pałac wraz ogrodem barokowym, przekształconym na przełomie XIX/XX w. w park krajobrazowy. Pałac rozebrano w latach 50. XX w. Rezydencji towarzyszyła imponująca zabudowa gospodarcza. Zespół folwarczny w Goraju został znacznie przekształcony prawdopodobnie na pocz. XX w.

Krobielewo (*Nowe Olędry, Wielkokrobielewskie Olędry, Gross Klebbel*), pierwotna wieś położona była na północnym brzegu Warty i wzmiankowana w źródłach od końca XIV w. Ta część wsi to Krobielewko. Obecna wieś to dawne Olędery Krobielewskie założone w 1661 r. na terenach depresyjnych doliny Warty. Krobielewo i Krobielewko łączył most, wzmiankowany już w XVI w. Krobielewo rozwijało się stopniowo, nowi osadnicy przybywali w 1672 r., 1691 r., 1700 i 1701 r. Miejscowość posiada luźną zabudowę, główna droga biegnie wałem przeciwpowodziowym. W Krobielewie wznoszono obiekty w technice zrębowej z połowy XVIII i XIX w. W 1807 r. zbudowany został kościół zachowany do dziś, w miejscu wcześniej istniejącej tu kaplicy.

Krasne Dłusko (*Lauske*), to niewielka wieś o metryce średniowiecznej, ulokowana nad brzegiem Warty, wzmiankowana w źródłach pod koniec XIV w. Pierwsza informacja o wsi pochodzi z 1388 r., kiedy to nazwa wsi pojawiła się w formie nazwiska „Dłuski”. W XVII i XVIII w. założono obok wsi osady olędrów (Stare Dłusko i Nowe Dłusko), w których osadzono mieszkańców Dłuska, zaś pierwotna wieś miała status majątku rycerskiego. Od tego okresu, układ przestrzenny ukształtowany został w formie krótkiej ulicówki folwarcznej, z dominującym zespołem dworskim i kolonią mieszkalną wytyczoną równolegle do linii brzegowej rzeki Warty. Po 1945 r. utworzono gromadę Nowe Dłusko, w skład której wchodziły wieś Dłusko, kolonia Stare Dłusko, majątek Karczewo. Od 1947 r. Stare i Nowe Dłusko stanowią część wsi Krasne Dłusko.

Lubikowo (*Lubiekow, Lubiechow, Liebuch*), to niewielka wieś położona nad jeziorem Lubikowskim, wzmiankowana w źródłach w 1457 r., kiedy to opat bledzewski Jan II zawarł ze Szczepanem z Lubikowa umowę o rozgraniczeniu klasztornych wsi Kalsko i Rokitno od Lubikowa. Początkowo wieś została wytyczona w układzie liniowym, równolegle do jeziora. We wsi brak kościoła, który mógłby być elementem organizującym układ przestrzenny. W XVIII w., po pożarze, wieś rozplanowano w formie prostej, szerokiej ulicówki. W XIX w. po zachodniej stronie wsi założono folwark, którego forma ukształtowana została pod koniec XIX w. ze zwartą zabudową podwórza gospodarczego, dworem oraz ogrodem dworskim. W połowie XIX w., po zachodniej stronie wsi założono cmentarz.

Nowa Niedrzwica (*Hersztow, Hermsdorf, Hermsdorff, Herstop*), to wieś o XV-wiecznej metryce, wzmiankowana w źródłach w 1430 r., założona prawdopodobnie przez właścicieli Dłuska. Wieś była siedzibą rodową Herstopskich, którzy posiadali Nową Niedrzwicę do początku XVII w. W 1782 r. wieś uległa całkowitemu spaleni i została odbudowana. W połowie XIX w. była to już typowa wieś chłopska, z niewielkim majątkiem. Obecny układ przestrzenny odzwierciedla XVIII-wieczną formę ulicówki.

Strychy (*Striche, Strych, Strich*), to wieś o metryce późnośredniowiecznej, wzmiankowana w źródłach w 1425 r. jako własność Wincentego i Mikołaja de Strich. Ślady osadnictwa na tym terenie pochodzą z 2 połowy XII w. W 1 połowie XVII w. wybudowano w Strychach dwór, który do końca XIX w. był siedzibą rodową strychowskiej linii Unruhów. Ostatni dwór wybudowano w 1827 r., niestety niezachowany do dziś. Wokół rezydencji założono park oraz

folwark. W 1686 r. na terenach pokarczunkowych, założona została osada olęderska (Strychowskie Olędry). Do 1912 r. wieś miała status majątku rycerskiego. W owym czasie we wsi mieścił się punkt pocztowy, sklep, piekarnia, karczma, przedszkole i straż graniczna. Na początku XX w., po południowej stronie wsi wybudowano linię kolejową. Po 1919 r., kiedy wytyczono granicę polsko-niemiecką, w południowo-wschodniej części wsi wzniesiono kolonię domów mieszkalnych służby granicznej. W 1927 r. w Strychach erygowano parafię protestancką. W latach 1931-33 w granicach historycznego cmentarza wzniesiono dom pastora, kaplicę oraz kościół. Wieś rozplanowana została w formie długiej, nieregularnej ulicówki. Zachodnia część wsi stanowi układ ulicowo-placowy, środkowa część to krótka prosta ulicówka z zabudową chłopską i założeniem folwarcznym, a we wschodniej części zlokalizowana jest XX-wieczna kolonia Straży Granicznej oraz kompleks kościelno-cmentarny.

Twierdzielewo (*Schwirele, Twyerdzyelewo*), wieś założona została w 1447 r. przez opata cysterskiego Jakuba z Zemska. Okolnicowy układ przestrzenny sugeruje wcześniejszą lokalizację być może przez cystersów. Do 1796 r. wieś była w posiadaniu klasztoru bledzewskiego, następnie została przejęta przez państwo pruskie i włączona do domeny w Rokitnie. Już w XV w. istniał w Twierdzielewie niewielki, drewniany kościół, który stanowił oś układu. W 1669 r. wybudowano nowy drewniany kościół pw. św. Anny. Obecny kościół pochodzi z XVIII w., przebudowany na początku XX w. Była to typowa wieś chłopska, bez folwarku. Po południowej stronie wsi założono niewielki cmentarz. We wsi krzyżowały się historyczne trakty komunikacyjne prowadzące do dawnych posiadłości klasztornych. Obecne rozplanowanie przestrzenne oddaje XIX-wieczną strukturę osadniczą. Po zachodniej stronie wsi znajduje się jezioro Żabno.

Wierzbno (*Wirzbno, Wierzbaum*), to niewielka wieś położona w pobliżu trzech jezior- Wierzbno, Gertruda i Wielkie. Wieś wzmiankowana jest w źródłach w 1432 r. jako własność Bodzantego Niewierskiego herbu Prus. Prawdopodobnie już w poł. XIV w. erygowano kościół w Wierzbnie, zniszczony w 2 połowie XIV w., odbudowany i na nowo uposażony w 1432 r. Po 1570 r. kościół w Wierzbnie przejęli innowiercy, gdzie utworzyli parafię protestancką. W 1625 r. kościół został ponownie oddany katolikom. Z połowy XVIII w. pochodzą pierwsze wzmianki o folwarku, który składał się z dworu i zabudowy gospodarczej oraz rozległego parku. W 4 ćw. XIX w., przy rozwidleniu dróg Strychy- Gorzycko założono cmentarz. W 1887 r. doprowadzono do Wierzbna linię kolejową. W 1919 r., w wyniku utworzenia granicy państwowej, Wierzbno stało się stacją końcową. Obecny układ przestrzenny ukształtowany został w poł. XIX w., ze współczesnymi nawarstwieniami.

4.2.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy gminy Przytoczna składa się głównie z elementów przyrodniczych, ale również z wytworów i osiągnięć cywilizacyjnych człowieka. Gmina Przytoczna charakteryzuje się znacznym nasyceniem zabytków. Są to zarówno pojedyncze obiekty, jak i zespoły budowlane, dzieła sztuki, a także elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobrazy wiejskie kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców. Ciągłość kulturowa wielu miejscowości, które funkcjonowały na tym obszarze od średniowiecza, została przerwana po 1945 r. Mimo zniszczeń wojennych i powojennych, do dziś przetrwało wiele obiektów zabytkowych o różnych stylach architektonicznych. Krajobraz kulturowy gminy Przytoczna stanowią obszary i obiekty o szczególnym znaczeniu. Należą do nich budynki o tradycyjnej zabudowie drewnianej, budynki murowane, kościoły, kaplice, cmentarze, zespoły folwarczne, założenia rezydencjonalne wraz z parkami i ogrodami. Szczególnie wysokie walory krajobrazowe ma zabudowa Rokitna z barokowym sanktuarium

stanowiącym dominantę krajobrazową oraz wsi Chełmsko z zespołami zabudowy historycznej. Na wyeksponowanie zasługują układy ruralistyczne Lubikowa i Twierdzielewa oraz wartości architektoniczne zabudowy w Dolinie Warty. Większość terenów osadniczych zachowała walory i wartości kulturowe, które wpisują się harmonijnie w krajobraz przyrodniczy i kulturowy. Niestety, historyczna zabudowa w dużej mierze znajduje się w złym stanie technicznym. Elementem dysharmonizującym historyczny krajobraz wiejski stanowią głównie popegeerowskie osiedla mieszkaniowe, a także współczesne modernizacje przeprowadzane niezgodnie ze sztuką konserwatorską.

4.2.3. Zabytki nieruchome

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem nieruchomym nazywamy nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością i stanowią świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia.

Historyczne układy ruralistyczne

Na terenie gminy Przytoczna znajdują się przede wszystkim wsie o metryce średniowiecznej, powstałe w ciągu XIV-XV w. Brak jednak założeń o szczególnie czytelnych, pierwotnych elementach przestrzennych. Ma to związek między innymi z późniejszymi przemianami, zwłaszcza na przełomie XIX/XX w., kiedy nastąpiła modernizacja i rozbudowa układów wiejskich. W większości przypadków, miejscowości na terenie gminy posiadają zniekształcony, wielodrożnicowy układ ruralistyczny. Czytelny, owalnicowy układ przestrzenny zachował się jedynie w Chełmsku. Rozplanowanie przestrzenne w formie okolicy zachowane jest w Twierdzielewie. Natomiast w formie ulicówki rozplanowane zostały takie miejscowości jak: Nowa Niedrzwica, Krasne Dłusko, Lubikowo (ulicówkaplacowa), Strychy. Specyficznym elementem układów ruralistycznych na terenie gminy Przytoczna są pozostałości osadnictwa olęderskiego z przełomu XVII/XVIII w. Tworzą one wyraźnie odmienną formę założeń. Do takich wsi należą Krobielewo oraz część wsi Strychy, którą założono w XVIII w.

Pomimo wielu przekształceń, zwłaszcza w odniesieniu do poszczególnych elementów rozplanowania wsi, pierwotne układy przestrzenne miejscowości są nadal czytelne. Na terenach wiejskich zasadnicze znaczenie mają obiekty sakralne wraz z otoczeniem będącym najczęściej pozostałością cmentarzy i zieleni komponowanej, a także dwory, pałace i towarzyszące im zabudowania folwarczne oraz założenia parkowe. Ponadto istotnym elementem krajobrazu kulturowego jest typowa zabudowa wiejska mieszkalna wraz z towarzyszącą jej zabudową gospodarczą, a także zabytki techniki, takie jak remizy, młyny, zabudowa kolejowa itd. oraz użyteczności publicznej jak np. szkoły. Układy ruralistyczne zostały najbardziej zniszczone w wyniku zaniedbań i niewłaściwych realizacji inwestycyjnych po II wojnie światowej. Dotyczy to głównie wsi, w których funkcjonowały Państwowe Gospodarstwa Rolne. Zdegradowana została zabudowa rezydencjonalna, zniszczeniu uległy założenia parkowe, a wprowadzenie nowej zabudowy, ukierunkowanej na hodowlę przemysłową i produkcję rolną, przyczyniło się do zaburzenia pierwotnych układów przestrzennych folwarków. Elementem dewaloryzującym miejscowy krajobraz kulturowy była ponadto budowa popegeerowskich osiedli mieszkaniowych z wielkiej płyty.

Tabela 1. Historyczne układy ruralistyczne

L.p.	Miejscowość	Forma rozplanowana	Czas powstania
1.	Chełmsko	owalnica	2 poł. XIV w.
2.	Goraj	widlica	1415 r.
3.	Krasne Dłusko	ulicówka	2 poł. XIV w.
4.	Lubikowo	ulicowo-placowa	k. XIV w.
5.	Nowa Niedrzwica	ulicówka	pocz. XV w.
6.	Przytoczna	wielodrożnica	XIV w.
7.	Rokitno	dawniej owalnica, ob. wielodrożnica	XIV w.
8.	Strychy	ulicówka	1 poł. XV w.
9.	Twierdzielewo	okolnica	1447 r.
10.	Wierzbno	wielodrożnica	XIV-XV w.

Źródło: opracowanie na podstawie danych gminy Przytoczna z uwzględnieniem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2021-2024

Architektura sakralna

Do obiektów sakralnych zalicza się kościoły, klasztory, kaplice, kaplice cmentarne, kostnice, dzwonnice, kaplice przydrożne, figury. Do najstarszych kościołów zlokalizowanych na terenie gminy Przytoczna należą: późnogotycki kościół filialny pw. św. Kazimierza w Chełmsku z 1640 r., zbudowany pierwotnie z kamienia, następnie oblicowany cegłą ceramiczną i rozbudowany w XIX w., co nadało mu formę neogotycką oraz kościół filialny pw. św. Anny w Twierdzielewie z ok. 1669 r., pierwotnie drewniany, przebudowany na początku XX w. Niewątpliwie najcenniejszym obiektem sakralnym w regionie jest Sanktuarium Matki Bożej Cierpliwie Słuchającej w Rokitnie wzniesione w latach 1746-1750 r. na potrzeby kultu obrazu Matki Bożej Rokitniańskiej, zbudowane za sprawą opata bledzewskiego Józefa Michała Górczyńskiego. Wspaniałą architektoniczną bryłę kościoła, utrzymaną w stylistyce baroku, tworzy trzynawowa hala z dwuwieżową fasadą od południa, trójbocznie zamkniętym prezbiterium od północy, ujętym w zakrystię i kaplicę. W kryptach pod nawami bocznymi spoczywają opaci bledzewscy, prepozyci rokitniańscy oraz przedstawiciele miejscowej szlachty. Świątynie otacza mur naśladujący fortyfikacje bastionowe z ozdobną bramą. Na terenie gminy Przytoczna większość zachowanych do dziś kościołów powstała na przełomie XVIII-XIX w. Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy w Goraju wzniesiony został około 1725 r., utrzymany jest w stylu barokowym. Nieotynkowaną, bezwieżową bryłę wieńczy attyka. Kościół filialny pw. św. Mikołaja w Wierzbnie wzniesiono w 1747 r., został przebudowany w 1909 r. Jest obiektem murowanym z cegły, nietynkowanym, o cechach neoromańskich, bezwieżowy. Kaplica Polna pw. Najświętszej Maryi Panny Fatimskiej z 1758 r. powstała dla umieszczenia w niej cudownego obrazu Matki Boskiej. Utrzymana w stylistyce barokowej, murowana z cegły ceramicznej, otynkowana. Kościół filialny pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Krobielewie wzniesiony został w 1807 r. w konstrukcji ryglowej z ceglany wypełnieniem pól międzyryglowych, z przemurowaną w końcu XIX w. elewacją frontową-zachodnią. Kościół parafialny pw. św. Trójcy w Przytocznej z 1870 r. murowany, nietynkowany, wzniesiony w duchu historyzmu z nawiązaniem do cech stylowych gotyckich i romańskich o bryle charakteryzującej się monumentalizmem, a zarazem strzelistością formy. Barokowy kolumnowy ołtarz. Całkowicie odmiennym, wyróżniającym się na tle pozostałej zabudowy sakralnej regionu, jest murowany kościół filialny pw. św. Jana w Strychach wzniesiony w 1934 r., który charakteryzuje się surową, wręcz ascetyczną formą wystroju. Charakter sakralny w miejscowościach mają różnego rodzaju kapliczki (np. w Goraju, Krasnym Dłusku, Rokitnie, Nowej Niedrzwicy) i figury przydrożne. Część z nich, jak

przykładowo figura św. Wawrzyńca w Goraju z 4 ćw. XIX w., zalicza się do szczególnie cennych.

Tabela 2. Architektura sakralna

L.p.	Miejscowość	Zabytek	Czas powstania
1.	Chełmsko	Kościół filialny pw. św. Kazimierza	1640 r., rozbudowany w XIX w.
2.	Goraj	Kościół parafialny pw. Św. Trójcy	około 1725 r.
3.	Goraj	Kapliczka obok nr 61	4 ćw. XIX w.
4.	Krasne Dłusko	Kapliczka	ok. 1900 r.
5.	Krobielewo	Kościół filialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	1807 r.
6.	Nowa Niedrzwica	Kapliczka	4 ćw. XIX w.
7.	Przytoczna	Kościół parafialny pw. Św. Trójcy	1870 r.
8.	Rokitno	Kościół parafialny, Bazylika Mniejsza pw. Matki Bożej Królowej Polski	1746-1750 r.
9.	Rokitno	Kapliczka	1915, 1940 r.
10.	Rokitno	Kaplica p. w. NMP Fatimskiej	1758 r.
11.	Strychy	Kościół filialny pw. św. Jana	1934r.
12.	Strychy	Kaplica	ok. 1900 r.
13.	Twierdzielewo	Kościół filialny pw. Św. Anny	ok. 1669 r.
14.	Wierzbno	Kościół filialny pw. Św. Mikołaja Biskupa	w 1747 r., przebudowany 1902 r.
15.	Wierzbno	Kaplica	1874 r.

Źródło: opracowanie na podstawie danych gminy Przytoczna z uwzględnieniem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2021-2024

Architektura rezydencjonalna

Osobny charakter w obrębie przestrzeni zajmują obiekty rezydencjonalne, do których należą dwory, pałace, wille. Niestety na owym terenie nie zachowało się wiele tego typu zabudowy. Część z nich, tak jak przykładowo dwór w Strychach, uległy zniszczeniu w 2 połowie XX w. w wyniku zaniedbań i braku bieżących konserwacji. Z architektury rezydencjonalnej na terenie gminy Przytoczna należy zwrócić uwagę na dwór w Przytocznej wzniesiony w 2 połowie XVIII w. w stylu barokowym, rozbudowany na początku XX w. Obiekt składa się z dwóch połączonych ze sobą skrzydeł nakrytych dachem mansardowym z wystawkami: starszego, parterowego, południowo-wschodniego, wzniesionego na planie prostokąta i nowszego, dwukondygnacyjnego, północno-zachodniego, wzniesionego na planie wieloboku. Na tyłach dworu rozciąga się założenie parkowe ze stawem. Dworowi towarzyszyła zachowana zabudowa gospodarcza. Ponadto na terenie gminy zachował się neoklasycystyczny, murowany dwór w Wierzbnie powstały w 2 połowie XIX w., wzniesiony na planie prostokąta z pseudoryzalitami, nakryty dwuspadowym dachem, a także murowany, piętrowy dwór w Krasnym Dłusku powstały w końcu XIX w., wzbogacony ryzalitami, nakryty wysokim dwuspadowym dachem. Dwór w Lubikowie, wzniesiony w 4 ćw. XIX w. z cegły, parterowy z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym z wystawką w elewacji frontowej, był kilkakrotnie przekształcony i modernizowany, co wpłynęło niekorzystnie na jego wygląd. Podobna sytuacja dotyczy dworu w Rokitnie z 3 ćw. XIX w. Ponadto zachował się dziewiętnastowieczny pałac w Nowej Niedrzwicy.

Tabela 3. Architektura rezydencjonalna

L.p.	Miejscowość	Zabytek	Czas powstania
1.	Krasne Dłusko	Pałac	k. XIX w.
2.	Lubikowo	Dwór	4 ćw. XIX w.
3.	Nowa Niedrzwica	Pałac	ok. 1900 r.
4.	Przytoczna	Dwór	ok. 1750 r., pocz. XX w.
5.	Rokitno	Dwór	3 ćw. XIX w.
6.	Wierzbno	Dwór	2 poł. XIX w.

Źródło: opracowanie na podstawie danych gminy Przytoczna z uwzględnieniem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2021-2024

Zespoły folwarczne

Obiektom rezydencjonalnym towarzyszyła najczęściej architektura gospodarcza w postaci stajni, obór, stodół, owczarni, spichlerzy, gorzelni itd. Obiekty te w czasach funkcjonowania Państwowych Gospodarstw Rolnych uległy niejednokrotnie licznym przekształceniom, ale największa dewastacja nastąpiła po likwidacji Państwowych Gospodarstw Rolnych. Architektura gospodarcza na terenie gminy Przytoczna pochodzi najczęściej z XIX w. i 1 poł. XX w. Założenia, dzięki zachowanym układom przestrzennym (pomimo przekształceń), o czytelnym pierwotnym przeznaczeniu, odzwierciedlają specyfikę gospodarowania na tych terenach w przeszłości. Na terenie gminy Przytoczna zespoły folwarczne znajdują się w następujących miejscowościach: Chełmsku, Goraju, Krasnym Dłusku, Lubikowie, Nowej Niedzwicy, Przytocznej, Rokitnie, Strychach i Wierzbnie. Do najcenniejszych założeń folwarcznych należy zabudowa gospodarcza w Goraju.

Tabela 4. Zespoły folwarczne

L.p.	Miejscowość	Czas powstania folwarku
1.	Chełmsko	XIX w.
2.	Goraj	XIX w., pocz. XX w.
3.	Krasne Dłusko	XIX-XX w.
4.	Lubikowo	XIX w., pocz. XX w.
5.	Nowa Niedrzwica	XIX w.
6.	Przytoczna	XIX w.
7.	Rokitno	XIX w.
8.	Strychy	poł. XIX w.
9.	Wierzbno	XIX w.

Źródło: opracowanie na podstawie danych gminy Przytoczna z uwzględnieniem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2021-2024

Pozostałe zabytki architektury i budownictwa

Zabytki architektury i budownictwa stanowią nieodłączny element wszelkich założeń przestrzennych. Zróżnicowane są one pod względem funkcji oraz stylu. Poza omawianą wcześniej architekturą sakralną, rezydencjonalną i związaną z nią zabudową gospodarczą, do tej grupy zabytków zalicza się również obiekty użyteczności publicznej, zabytki techniki, budownictwo przemysłowe, a także budownictwo mieszkalne i gospodarcze. Typowym elementem zabudowy wsi na terenie gminy Przytoczna jest proste budownictwo mieszkalne murowane z kamienia i cegły, wzniesione głównie na przełomie XIX-XX w., nielicznie w XVIII w., określone najczęściej w układzie kalenicowym, rzadziej szczytowym, z typowymi dwuspadowymi dachami krytymi ceramiczną dachówką, z zachowaną niekiedy oryginalną stolarką okienną oraz drzwiową. Stosunkowo częstym elementem jest licznie

występująca murowana zabudowa gospodarcza z 1 połowy XX w. Na terenie gminy Przytoczna historyczna zabudowa wsi jest w znacznej mierze mocno zdevaloryzowana. Rzadko można już spotkać przykłady budownictwa ryglowego, jak przykładowo w Strychach i Nowej Niedrzwicy. Spośród budownictwa mieszkalnego pozostało niewiele obiektów, które zachowały swój pierwotny charakter. Przemiany w obrębie zabudowy wiejskiej, które w ostatnich latach zyskały wyraźną dynamikę, przyczyniają się do zacierania pierwotnego rozplanowania miejscowości. Na terenie wsi coraz trudniej dostrzec przykłady małej architektury w postaci pieców chlebowych, gołębników, kuźni. Przemiany gospodarcze przyczyniły się również do zaniku takich obiektów, jak wiatraki, młyny wodne. Na terenie gminy Przytoczna zachowały się licznie historyczne obiekty użyteczności publicznej głównie z początku XX w., takie jak szkoły (w Chełmsku, Goraju, Krasnym Dłusku), poczty (w Goraju, Wierzbnie), dworce kolejowe (w Chełmsku, Goraju, Przytocznej i Rokitnie), Domy Pomocy Społecznej w Rokitnie. Z zachowanych zabytków techniki można wymienić remizy w Goraju i Lubikowie, młyny w Przytocznej i Wierzbnie, kuźnie w Goraju i Lubikowie, trafostacje w Dębówku, Goraju i Krasnym Dłusku.

Zabytkowa zieleni

Do zabytkowej zieleni zalicza się parki pałacowe i dworskie, ogrody dworskie i willowe, parki miejskie i aleje. Na terenie gminy Przytoczna występują najczęściej parki podworskie i popałacowe założone na przełomie XVIII/ XIX w., stanowiące pozostałości dawnych założeń rezydencjonalnych, ponadto przydrożne aleje i inne rodzaje zieleni komponowanej, skupione wokół działek kościelnych i cmentarzy. Parki mimo, iż są często zaniedbane, wymagają zabiegów pielęgnacyjnych, posiadają czytelny pierwotny układ przestrzenno-kompozycyjny i mają charakter wartościujący krajobraz kulturowy miejscowości.

Tabela 5. Historyczne parki i ogrody

L.p.	Miejscowość	Zabytek	Czas powstania
1.	Goraj	park pałacowy	XVIII w.
2.	Krasne Dłusko	park pałacowy	2 poł. XIX w.
3.	Lubikowo	ogród dworski	poł. XIX w./ XX w.
4.	Nowa Niedrzwica	park pałacowy	2 poł. XIX w.
5.	Nowiny	park dworski	pocz. XX w.
6.	Przytoczna	park dworski	k. XVIII w. i pocz. XIX w.
7.	Rokitno- Miłostonie	ogród przydomowy przy sierocińcu ob. DPS dla Dorosłych	ok.1870 r., pocz. XX w.
8.	Rokitno	ogród dworski	1 poł. XIX w.
9.	Strychy	park dworski	2 poł. XIX w.
10.	Wierzbno	park dworski	1 poł. XIX w.

Zródło: opracowanie na podstawie danych gminy Przytoczna z uwzględnieniem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2021-2024

Cmentarze

Pierwotnie cmentarze sytuowane były wokół kościołów, dopiero pod koniec XVIII w., ze względów sanitarnych, zaczęto zakładać cmentarze poza terenami zabudowanymi. Zabytkowe cmentarze łączą w sobie warstwę materialną, określoną zachowaną substancją w postaci nagrobków, małej architektury (kaplice, ogrodzenia), drzewostanem i inną roślinnością jako elementem typowym oraz wartości niematerialne związane z kulturą duchową i wierzeniami religijnymi. Na terenie gminy Przytoczna zlokalizowanych jest wiele

zabytkowych cmentarzy, głównie ewangelickich, ale również katolickich powstałych na przełomie XVII-XX w. Większość z nich jest jednak nieczynna, zaniedbana, z nielicznymi fragmentami nagrobków, wymagająca prac porządkowych i pielęgnacyjnych.

Tabela 6. Zabytkowe cmentarze

L.p.	Miejscowość	Zabytek	Wyznanie	Czas powstania
1.	Chełmsko	cmentarz przykościelny	ewangelicki	XVIII w.
2.	Chełmsko	cmentarz	ewangelicki	pocz. XX w.
3.	Dębówko	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
4.	Gaj	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
5.	Goraj	cmentarz	ewangelicki	2 poł. XVII w.
6.	Krasne Dłusko	cmentarz		poł. XIX w.
7.	Krobielewo	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
8.	Lubikowo	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
9.	Nowa Niedrzwica	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
10.	Nowiny	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
11.	Orłowce	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
12.	Poręba	cmentarz	ewangelicki	pocz. XIX w.
13.	Przytoczna	cmentarz	rzymskokatolicki	pocz. XX w.
14.	Przytoczna	cmentarz	rzymskokatolicki	1871 r.
15.	Przytoczna	cmentarz, ob. park	ewangelicka	poł. XIX w.
16.	Rokitno	cmentarz zakładowy	ewangelicki	2 poł. XIX w.
17.	Rokitno	cmentarz	rzymskokatolicki	pocz. XIX w.
18.	Rokitno	cmentarz przykościelny	rzymskokatolicki	XVII-XVIII w.
19.	Strychy	cmentarz przykościelny	ewangelicki	poł. XIX w.
20.	Twierdzielewo	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
21.	Wierzbno	cmentarz	ewangelicki	pocz. XX w.
22.	Wierzbno	cmentarz	rzymskokatolicki	k. XIX w.

Źródło: opracowanie na podstawie danych gminy Przytoczna z uwzględnieniem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2021-2024

4.2.4. Zabytki ruchome

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym nazywamy rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością i stanowią świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia. Do zabytków ruchomych zalicza się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej prezentujące minione kierunki artystyczne. Są nimi również przedmioty posiadające wartość historyczną i naukową, będące świadectwem kultury materialnej, jak wytwory sztuki ludowej, rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne, instrumenty muzyczne, przedmioty zgromadzone w kolekcjach, numizmaty, pieczęcie, medale i ordery, militaria, pamiątki historyczne czy przedmioty związane z wybitnymi osobistościami lub instytucjami. Do zabytków ruchomych zaliczane są również obiekty tzw. małej architektury, jak przykładowo rzeźby, płaskorzeźby, malowidła ściennie, mozaiki, sztukaterie i detal architektoniczny, rzeźby ogrodowe, fontanny, pomniki, przydrożne kapliczki, drogowskazy, nagrobki itd.

Zabytki ruchome na terenie gminy Przytoczna stanowią przede wszystkim wyposażenie kościołów w postaci obiektów sztuki i rzemiosła artystycznego. Region charakteryzuje się przede wszystkim nasyceniem dzieł snycerstwa ołtarzowego z okresu baroku. Ponadto w świątyniach przechowywane są różnego rodzaju przedmioty rzemiosła artystycznego w postaci paramentów liturgicznych, lichtarzy, dzwonów itd., a także dzieła malarstwa.

Do czasów obecnych nie zachowały się, poza zbiorami muzealnymi, przykłady ruchomego wyposażenia dawnych rezydencji dworskich, co związane jest ze stratami wojennymi oraz niekontrolowanymi grabieżami po zakończeniu II wojny światowej. Wykaz zabytków ruchomych z terenu gminy Przytoczna znajduje się do wglądu w Delegaturze w Gorzowie Wielkopolskim Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze.

4.2.5. Zabytki archeologiczne

Obszar gminy Przytoczna, położony w dolinie rzeki Warty, od czasów najdawniejszych był sprzyjający dla osadnictwa. Dowodzi tego duża liczba stanowisk archeologicznych, ujętych w ewidencji Archeologicznego Zdjęcia Polski. Aktualnie na terenie gminy Przytoczna zarejestrowanych jest 347 stanowisk archeologicznych, ukazujących szeroki przedział chronologiczny, świadczący o ciągłości osadnictwa od pierwszych śladów ludzkich w starszej epoce kamienia do współczesności. Osadnictwo koncentrowało się w pobliżu cieków i zbiorników wodnych. W dolinie rzeki Warty, a szczególnie w okolicach Krasnego Dłuska zarejestrowano liczne stanowiska z epoki kamienia i jej młodszego okresu - neolitu, reprezentowanego przez kulturę amfor kulistych. Najstarsze ślady ludzkie, ze starszej epoki kamienia, tj. paleolitu schyłkowego, występują w Lubikowie, w rejonie jeziora Lubikowskiego, a w Rokitnie i Wierzbnie obozowiska mezolityczne (środkowy okres epoki kamienia). Osadnictwo epoki brązu i żelaza reprezentuje kultura łużycka, której osady występują na terenie całej gminy, a najbardziej koncentrują się w okolicach miejscowości Rokitno, Dębówko i Przytoczna, podczas gdy cmentarzyska ciałopalne tej kultury Krasnym Dłusku, Przytocznej i Porębie. Przełom er i pierwsze wieki naszej ery należą do okresu lateńskiego i wpływów rzymskich, gdy tereny te zamieszkują społeczności kultury przeworskiej. Stanowiska okresu lateńskiego zarejestrowano w miejscowościach Gaj, Krobielewko, Lubikowo i Poręba, natomiast kultura przeworska z okresu wpływów rzymskich potwierdzona jest na stanowiskach w Przytocznej, Wierzbnie, Goraju, Dębówku i Krasnym Dłusku. Osadnictwo słowiańskie z okresu wczesnego i późnego średniowiecza stało się zalążkiem miast i wsi, które dotrwały do współczesności, a wszystkie istniejące w gminie miejscowości mają swoją genezę w średniowieczu, poparte rejestracją stanowisk archeologicznych w programie badań powierzchniowych AZP. Reliktami z czasów nowożytnych jest obiekt o nieustalonej funkcji, prawdopodobnie okop szwedzki lub grodzisko w Wierzbnie oraz podziemne pozostałości kościoła – pierwotnego założenia sanktuarium na Górze Kościelnej w Rokitnie z początków XVIII w.

Wykaz zabytków archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy Przytoczna stanowi załącznik 2 do opracowania.

4.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych

Zagadnienia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego w obrębie działalności muzealnej regulują przepisy ustawy o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 902 ze zm.), w której określono podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Ustawodawca wskazał, iż gmina jako podmiot tworzący lub przejmujący muzeum zobowiązana jest do zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum, zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom i sprawowania nadzoru nad muzeum. Na terenie gminy Przytoczna brak muzeum o charakterze samorządowym. Natomiast w Rokitnie, w pobliżu sanktuarium, prowadzone jest przez księży Muzeum Diecezjalne, mające charakter izby muzealnej, której celem jest popularyzowanie wiedzy o przeszłości tego miejsca oraz wydarzeń z nim związanych. W muzeum wyeksponowano wiele ciekawych zbiorów. Należą do nich m.in. pamiątki papieskie, ornaty i inne.

4.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Definicja dziedzictwa niematerialnego została określona w Konwencji UNESCO w Paryżu w 2003 r., której zapisy Polska ratyfikowała w 2011 r. Określono, że są to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest ono przekazywane z pokolenia na pokolenie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości, obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- sztuki widowiskowe (spektakle, widowiska),
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne,
- wiedzę o przyrodzie i wszechświecie,
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Gmina Przytoczna stanowi przestrzeń wielokulturową w wymiarze dziedzictwa przeszłości i zabytków. Obszar gminy oparty jest przede wszystkim o społeczności postmigracyjne. Przybyła tu ludność napływowa etnicznie polska z terenów dawnej Polski wschodniej, ale również grupy ludności łemkowskiej wzniosły do obecnego krajobrazu silny pierwiastek kulturowy, w postaci obyczajów religijnych, kultywowania świąt, tradycji rodzinnych. Istotnym elementem dziedzictwa niematerialnego są motywy prozy ludowej w postaci legend, podań. Ich szczególne nasycenie jest obecne właśnie w okolicach Przytocznej. Wynika to z obecności na tych terenach ludności rodzimej, która zachowała tego typu motywy w zasobach kultury ludowej.

4.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków, w tym 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Przytoczna funkcjonują trzy z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków, ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz uznanie za pomnik historii. Złożony przez Parafię Rzymskokatolicką pw. Matki Bożej Rokitniańskiej w Rokitnie wniosek (2018 r.) do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, pozytywnie zaopiniowany przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w sprawie uznania za pomnik historii kościoła pw. Matki Bożej Rokitniańskiej wraz z otoczeniem, został rozpatrzony pozytywnie. Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 listopada 2024 r. w sprawie uznania za pomnik historii "Rokitno - Sanktuarium Matki Bożej Rokitniańskiej" (Dz.U. 2024 poz. 1734), uznano ten obiekt za pomnik historii. Jest to z pewnością nobilitacja dla tego zabytku, gminy i regionu.

4.3.1. Rejestr zabytków

Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Prowadzony jest odrębnie dla zabytków nieruchomych (księga A), zabytków ruchomych (księga B) i zabytków archeologicznych (księga C). Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru zabytków może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru zabytków wchodzących w skład tych układów lub zespołów zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wpisy do rejestru zabytków są wolne od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie do rejestru zabytku ruchomego w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Zabytek wpisany do rejestru może zostać z niego skreślony, gdy uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych. Skreślenie z rejestru zabytków następuje z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu w księdze wieczystej na podstawie decyzji skreślającej zabytek. Informacja o skreśleniu z rejestru zabytków jest ogłaszana w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Skreślenie zabytków jest wolne od opłat.

Tabela 7. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru w gminie Przytoczna

L.p.	Miejscowość	Zabytek	Numer rejestru zabytków	Data wydania decyzji/zawiadomienia
1.	Chełmsko	Kościół filialny pw. św. Kazimierza	800 KOK-I-109/76	15.02.1964 08.11.1976
2.	Goraj	Kościół parafialny pw. Trójcy Świętej	191	16.03.1961
3.	Goraj	Zespół folwarczny (21 elementów, w tym: rządówka, dom mieszkalny I, dom mieszkalny II, dom mieszkalny III (<i>nie istnieje</i>), biuro, ob. magazyn, 4 obory, stajnia, ob. magazyn, budynek gospodarczy I, budynek gospodarczy II, budynek gospodarczy III (<i>nie istnieje</i>), kuźnia, spichlerz, gorzelnia, garaż, stodoła (<i>nie istnieje</i>), magazyn, waga, wiata) +park	L-30	10.05.2000
4.	Krobielewo	Kościół filialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	2135	08.05.1971
5.	Przytoczna	Dom, ul. Główna 12 (wcześniej ul. Dworcowa 24)	859	15.02.1964
6.	Przytoczna	Założenie dworsko-parkowe (Zespół pałacowy, pałac, park, ul. Zamkowa 2)	598 KOK-I-351/91	20.06.1963 05.04.1991
7.	Przytoczna	Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy wraz z obszarem historycznego cmentarza	L-212/A	05.06.2006
8.	Rokitno	Zespół budynków Domu Pomocy Społecznej dla Dorosłych składający się z: budynku głównego wraz z kaplicą, budynku administracyjnego, pralni, domu mieszkalnego	L-54	18.01.2002
9.	Rokitno	Kościół pw. Matki Bożej Królowej Polski	192 KOK-I-258/79 L-822/A	16.03.1961 06.04.1979 08.02.2019
10.	Rokitno	Kościół pw. Matki Bożej Królowej Rokitniańskiej wraz z terenem przy kościele z cmentarzem prepozytury cystersów, a także ogrodzenie – mur kurtynowy z bramą i schodami	L-822/A	08.02.2019
11.	Rokitno	Kaplica pw. Najświętszej Marii Panny	2142	08.05.1971
12.	Twierdzielewo	Kościół filialny pw. św. Anny	814 KOK-I-115/76	15.02.1964 08.11.1976

Źródło: Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księga A) - stan na 31 marca 2025r., zasób Narodowego Instytutu Dziedzictwa, Wykaz zabytków z dnia 18.06.2025 r., przesłany wraz z Opinią Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, RZD-G.5120.5.2025

4.3.2. Pomnik historii

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej może na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa, w drodze rozporządzenia, uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik

historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na „*Listę dziedzictwa światowego*” w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

Na terenie gminy Przytoczna występuje pomnik historii „Rokitno – Sanktuarium Matki Bożej Rokitniańskiej”, który uzyskał taki status zgodnie z Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 listopada 2024 r. w sprawie uznania za pomnik historii "Rokitno - Sanktuarium Matki Bożej Rokitniańskiej" (Dz.U. 2024 poz. 1734). Wniosek w tej sprawie w 2018 r., złożyła Parafia Rzymskokatolicka pw. Matki Bożej Rokitniańskiej w Rokitnie (w sprawie uznania za pomnik historii kościoła pw. Matki Bożej Rokitniańskiej wraz z terenem przykościelnym, murem kurtynowym, bramą ze schodami, dawnym cmentarzem prepozytury cystersów i dawnym cmentarzem przykościelnym w Rokitnie), Następnie, po uzyskaniu pozytywnej opinii Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przekazano wniosek do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, a Prezydent wydał rozporządzenie. Celem ochrony pomnika historii, jest zachowanie, ze względu na wartości historyczne i kulturowe, barokowego kościoła pod wezwaniem Matki Bożej Rokitniańskiej, ważnego ośrodka kultu maryjnego trwającego nieprzerwanie od drugiej połowy XVII wieku na terenach historycznego zachodniego pogranicza Państwa Polskiego.

4.3.3. Park kulturowy

Park kulturowy tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. O podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie oraz w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także obowiązujące zakazy i ograniczenia. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Na terenie gminy Przytoczna brak zabytków objętych tą formą ochrony.

4.3.4. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzeniu i aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo przy wydawaniu decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. W powyższych dokumentach określa się między innymi rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu, a także ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego należy uwzględnić ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego

programu uwzględnia się w planie. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Projekty i zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Na terenie gminy Przytoczna obowiązują następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

- Uchwała Nr XXV/115/96 Gminy Przytoczna z dnia 31 października 1996 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna.
- Uchwała Nr XL/170/97 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 grudnia 1997 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna.
- Uchwała Nr XL/172/97 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 grudnia 1997 r. w sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna.
- Uchwała Nr X/54/99 Rady Gminy Przytoczna z dnia 09 lipca 1999 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna.
- Uchwała Nr X/55/99 Rady Gminy Przytoczna z dnia 09 lipca 1999 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna.
- Uchwała nr XXXI/194/2001 Rady Gminy Przytoczna z dnia 26 kwietnia 2001 r., w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna w obrębie Wierzbno (działka nr 151/3).
- Uchwała nr XXXI/195/2001 Rady Gminy Przytoczna z dnia 26 kwietnia 2001 r., w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna w obrębie Rokitno (działki nr 268 i 270/1).
- Uchwała nr XXXI/196/2001 Rady Gminy Przytoczna z dnia 26 kwietnia 2001 r., w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna w obrębie Strychy (działki nr 207/4 i 207/5).
- Uchwała nr XXXVII/232/2001 Rady Gminy Przytoczna z dnia 14 grudnia 2001 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów mieszkaniowych „Słoneczna” w Przytocznej.
- Uchwała Nr XXXVII/233/2001 Rady Gminy Przytoczna z dnia 14 grudnia 2001 r., w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów turystyczno-wypoczynkowych w obrębie Lubikowo.
- Uchwała Nr XXXVII/234/2001 Rady Gminy Przytoczna z dnia 14 grudnia 2001 r., w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna w obrębach Goraj, Lubikowo, Przytoczna i Strychy.
- Uchwała Nr XXXIV/199/2005 Rady Gminy Przytoczna z dnia 20 grudnia 2005 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego złóż ropy i gazu Lubiatów-Międzychód-Grotów, dla terenu położonego w gminie Przytoczna w obrębach Wierzbno i Strychy.
- Uchwała Nr XLI/225/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r., w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru ośrodka wypoczynkowego nad jeziorem Rokitno w gminie Przytoczna (obszar I) oraz obszaru komunikacji i infrastruktury technicznej go obsługującej (obszar II).
- Uchwała Nr XLI/226/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r., w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego w gminie Przytoczna – obręb Wierzbno.

- Uchwała Nr XLI/227/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r., w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru nr 1. położonego w gminie Przytoczna – obręb Strychy.
- Uchwała Nr XLI/228/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru nr 2. położonego w gminie Przytoczna – obręb Strychy.
- Uchwała Nr XLI/230/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania w obrębie Dębówko obszar 1, obszar 2 i obszar 3.
- Uchwała Nr XLI/231/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszarów 1, 2, 3, 4 w obrębie Rokitno.
- Uchwała Nr XLI/232/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obrębie Krobielewo obszar nr 1 (dz. nr 1/2), obszar 2 (dz. nr 91/3), obszar 3 (dz. nr 54/4-część).
- Uchwała nr XLI/233/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zalesienia terenu działki nr 199 w obrębie Chełmsko.
- Uchwała Nr XLI/234/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu w obrębie Nowa Niedrzwica (działki nr 36/3 i nr 36/4).
- Uchwała Nr XLI/235/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r., w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów nad Jeziorem Lubikowskim w obrębach: Lubikowo i Rokitno obszary 1,2,3,4.
- Uchwała Nr XLI/236/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu w obrębie Gaj (działka nr 73/1).
- Uchwała Nr XLI/237/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów turystyczno-wypoczynkowych w obrębie Lubikowo.
- Uchwała nr XVIII/85/2008 Rady Gminy Przytoczna z dnia 26 lutego 2008 r., w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszar 7 i obszar 8 obręb Przytoczna.
- Uchwała Nr XXVI/152/2008 Rady Gminy Przytoczna z dnia 16 grudnia 2008 r., w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania obszaru złóż kruszyw Dębowiec II (część) i Dębowiec III pole E w obrębach Dębówko i Gaj.
- Uchwała Nr XXXV/193/2009 Rady Gminy Przytoczna z dnia 15 września 2009 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania obszaru złoża kruszyw Dębowiec III pole W, w obrębie Dębówko.
- Uchwała Nr XXXVII/204/2009 Rady Gminy Przytoczna z dnia 16 grudnia 2009 r., w sprawie uchwalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna w obrębie miejscowości: Chełmsko-Nowa Niedrzwica, Goraj.
- Uchwała Nr XXIX/179/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 23 maja 2013 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w gminie Przytoczna – obręb Wierzbnio.
- Uchwała Nr XXIX/180/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 23 maja 2013 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu działki nr 112/1 w obrębie Strychy.
- Uchwała Nr XXIX/181/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 23 maja 2013 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania w obszarach 7 i 8, obręb Przytoczna.

- Uchwała Nr XXXII/199/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 24 października 2013 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania obszaru złóż kruszywa Dębowiec IV, w obrębie Dębówko, publikacja: Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego z dnia 29 października 2013 r. poz. 2204.
- Uchwała Nr XXIX/199/2017 Rady Gminy Przytoczna z dnia 27 kwietnia 2017 r. w sprawie uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obszarze 4 (dz. nr 1/4 część) w obrębie Rokitno, publikacja: Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego z dnia 5 maja 2017 r. poz. 1152.
- Uchwała Nr XLI/286/2018 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obszarach 7 i 8 obręb Przytoczna, publikacja: Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego z dnia 5 czerwca 2018 r. poz. 1382.
- Uchwała nr XLIV/307/2018 Rady Gminy Przytoczna z dnia 26 września 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obrębie miejscowości Przytoczna, publikacja: Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego z dnia 09.10.2018 r. poz. 2261.
- Uchwała Nr XXI.110.2020 Rady Gminy Przytoczna z dnia 12 sierpnia 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Przytoczna obejmującego tereny w obrębie Nowa Niedrzwica, publikacja: Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego z dnia 18 sierpnia 2020 r. poz. 1982.
- Uchwała Nr XXIV.123.2020 Rady Gminy Przytoczna z dnia 25 listopada 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów rekreacyjnych nad Jeziorem Lubikowskim, publikacja: Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego z dnia 12 stycznia 2021 r. poz. 96.
- Uchwała Nr XXXVI.218.2021 Rady Gminy Przytoczna z dnia 28 października 2021 r. w sprawie zmiany zakresu przestrzennego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Chełmsko.
- Uchwała Nr XXXVIII.233.2021 Rady Gminy Przytoczna z dnia 22 grudnia 2021 r. w sprawie zmiany zakresu przestrzennego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Goraj.
- Uchwała Nr XLIV.264.2022 Rady Gminy Przytoczna z dnia 26 maja 2022 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Goraj, publikacja: Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego z dnia 31.05.2022, poz. 1185.
- Uchwała Nr XLIV.265.2022 Rady Gminy Przytoczna z dnia 26 maja 2022 r. miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Chełmsko, publikacja: Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego z dnia 31.05.2022, poz. 1186.
- Uchwała Nr XLV.267.2022 Rady Gminy Przytoczna z dnia 02 czerwca 2022 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Nowa Niedrzwica, publikacja: Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego z dnia 07.06.2022 poz. 1247.
- Uchwała Nr XLVI.276.2022 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 czerwca 2022 r. w sprawie zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna.
- Uchwała Nr LII.314.2022 Rady Gminy Przytoczna z dnia 21 grudnia 2022 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego przy drodze Lubikowo-Goraj w gminie Przytoczna, publikacja: Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego z dnia 29.12.2022 r. poz. 2784.
- Uchwała Nr LXVII.440.2024 Rady Gminy Przytoczna z dnia 21 marca 2024 r. miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszaru inwestycyjnego położonego na wschód od miejscowości Chełmsko.

- Uchwała NR IV.20.2024 Rady Gminy Przytoczna z dnia 3 czerwca 2024 r. w sprawie zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna.

4.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków znajdujących się na terenie gminy. Wójt zobowiązany jest do prowadzenia gminnej ewidencji zabytków formie kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte zabytki nieruchome, wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W ewidencji zabytków uwzględnia się zabytki architektury sakralnej, rezydencjonalnej, folwarcznej, budownictwa mieszkaniowego i gospodarczego, zabytki techniki, dzieła budownictwa obronnego, ponadto historyczne układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytkowe cmentarze, parki lub ogrody i inne formy zieleni komponowanej, a także stanowiska archeologiczne. Gminna ewidencja zabytków stanowi podstawę do opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami. Zabytki ujęte w ewidencji powinny być uwzględniane w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz objęte ochroną w planie zagospodarowania przestrzennego. Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 56). Konsekwencją włączenia zabytku nieruchomego do gminnej ewidencji zabytków jest ograniczenie wykonywania prawa własności do nieruchomości zabytkowej, bowiem planowane prace przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków polegają uzgodnieniom z wojewódzkim konserwatorem zabytków na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53 ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadamiać wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Zobowiązani są także do ponoszenia kosztów badań archeologicznych w przypadku prowadzenia prac zielnych na terenach, na których odnotowano stanowiska archeologiczne. Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

W dniu 1 sierpnia 2014 r. Wójt Gminy Przytoczna wydał Zarządzenie Wewnętrzne nr 36.2014 w sprawie opracowania Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Przytoczna, które podano do publicznej wiadomości wraz z wykazem zabytków ujętych w tej ewidencji. Szczegółowe zestawienie zabytków ujętych w gminnej ewidencji przedstawiono w załączniku 1 niniejszego programu ochrony zabytków. Z kolei w dniu 21 grudnia 2015 r. Wójt Gminy Przytoczna wydał Zarządzenie Wewnętrzne Nr 58.2015 w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Archeologicznych Gminy Przytoczna.

5. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy: analiza szans i zagrożeń

Określenie potencjalnych szans i zagrożeń dla zachowania i ochrony zabytków oraz krajobrazu kulturowego zestawiono w postaci analizy SWOT, wzorując się na analizach zawartych w poprzednim programie obowiązującym w latach 2021-2024. Zaktualizowano jedynie te, które uległy zmianie. Celem prezentowanej analizy SWOT jest wskazanie uwarunkowań i tendencji w zakresie dziedzictwa kulturowego oraz cech gminy Przytoczna, które mają istotne znaczenie dla realizacji niniejszego programu. W tabeli 8 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz w tabeli 9 szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy Przytoczna.

Tabela 8 Analiza SWOT: mocne i słabe strony

MOCNE	SŁABE
▪ opracowana gminna ewidencja zabytków, ▪ duży zasób i różnorodność obiektów zabytkowych, archeologicznych, tj. wielokulturowy charakter dziedzictwa kulturowego na terenie gminy, ▪ interesujące układy ruralistyczne miejscowości o średniowiecznym rodowodzie, ▪ istnienie Sanktuarium Maryjnego w Rokitnie (pomnik historii) z obrazem Matki Bożej Rokitniańskiej - miejsce ważne dla kultu religijnego i turystyki, ▪ bogate walory przyrodniczo-krajobrazowe, brak uciążliwego przemysłu, niskie zanieczyszczenie powietrza, sprzyjające rozwojowi turystyki, ▪ poprawa możliwości finansowania ochrony i opieki nad zabytkami, ▪ obecność zabytków o dużym potencjale wykorzystania gospodarczego, ▪ atrakcyjne tereny do inwestowania w mieszkalnictwo i bazę turystyczno-noclegową, ▪ istnienie na terenie gminy placówek kulturalno-oświatowych, w tym aktywna działalność Gminnego Ośrodka Kultury, bibliotek w zakresie inicjatyw zagospodarowania czasu dzieci i młodzieży, ▪ korzystne połączenia komunikacyjne gminy z otoczeniem, ▪ atrakcyjne położenie gminy między jeziorami Przytoczno i Nadolne, Lubikowo, Wierzbnio, Mniszek, Rokitno, ▪ bogata flora i fauna, część gminy znajduje się w obrębie Pszczewskiego Parku Krajobrazowego, ▪ liczne szlaki turystyczne piesze, rowerowe i kajakowe.	▪ zły stan zachowania części obiektów zabytkowych, postępujący proces niszczenia oraz brak środków na ich konserwację i rewaloryzację, ▪ degradacja elementów historycznych układów przestrzennych poprzez jej rozpraszanie oraz lokalizację nowych przypadkowych inwestycji, ▪ degradacja dawnych zespołów rezydencjonalnych i folwarcznych, ▪ niewystarczający poziom rozpoznania i świadomości wartości zabytków w wymiarze społecznym, ▪ zbyt mała baza usług turystyki (noclegi, gastronomia), ▪ niewystarczająca promocja historii gminy oraz niewystarczająca wizualizacja obszaru (niewiele tablic informacyjnych, szlaków, oznakowań), ▪ niewielka liczba publikacji poświęconych dziedzictwu kulturowemu gminy, ▪ degradacja układów zieleni komponowanej - dawnych parków pałacowych i dworskich, cmentarzy, ▪ zbyt niski poziom wykorzystania środków finansowych z programów Unii Europejskiej, ▪ trudności finansowe właścicieli zabytków, ▪ niewystarczająca edukacja z zakresu wartości i ochrony dziedzictwa kulturowego ▪ niska świadomość możliwości wykorzystania dziedzictwa kulturowego do celów gospodarczych, ▪ odpływ ludzi oraz niska aktywność ludzi młodych w działaniach upowszechniających kulturę lokalną, ▪ niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego,

	▪ niewielkie działania dotyczące rozwijania tożsamości regionalnej w ofercie edukacyjnej szkół, ▪ niski udział organizacji pozarządowych w działaniach w zakresie kultury, edukacji i promocji, ▪ niewystarczające wykorzystanie walorów turystycznych gminy, ▪ słabo rozwinięta baza turystyczna i wypoczynkowa oraz niewystarczająca informacja turystyczna.
--	---

Źródło: opracowanie własne na podstawie konsultacji społecznych oraz Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2021-2024

Tabela 9. Analiza SWOT: szanse i zagrożenia

SZANSE	ZAGROŻENIA
▪ rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa, w tym regionalnego, poprzez włączenie ochrony zabytków w sferę rozwoju regionalnego, ▪ występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów, ▪ wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego, ▪ system rozwiązań prawnych zapewniających bardziej skuteczną ochronę zabytków, ▪ uwzględnienie problematyki z zakresu ochrony zabytków w dokumentach strategicznych i programowych gminy oraz w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, ▪ możliwość rewaloryzacji zabytków z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych, ▪ wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie, ▪ możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej, ▪ możliwość włączenia zabytków w procesy aktywności gospodarczej, ▪ zwiększenie środków w budżecie gminy na finansowanie prac przy zabytkach, ▪ nastawienie na większą dbałość o przestrzeń publiczną, krajobraz, architekturę w celu podniesienia atrakcyjności turystycznej, ▪ dobra dostępność komunikacyjna, ▪ malowniczy krajobraz, czyste jeziora sprzyjające rozwojowi turystyki i rekreacji;	▪ degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzenie elementów nowej zabudowy nienawiązującej do historycznego charakteru, ▪ zagrożenie substancji zabytkowej podczas niewłaściwie przeprowadzanych remontów zabytkowych obiektów, ▪ działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; ▪ degradacja stanowisk archeologicznych, ▪ nieprzemyślane inwestycje przy zabytkach przeprowadzone niezgodnie ze sztuką konserwatorską, ▪ brak właściwego zabezpieczenia niektórych zabytków przed niszczeniem i kradzieżą, ▪ niewystarczający poziom realizacji planów zagospodarowania przestrzennego i rozwiązań programowych o charakterze wieloletnim, ▪ niewystarczające środki publiczne (gminne) na prace przy zabytkach oraz wzrost kosztów renowacji i konserwacji zabytków, ▪ brak funduszy na utrzymanie i renowację obiektów zabytkowych, ▪ niska świadomość społeczna dotycząca zasobu i wartości zabytków z terenu gminy, ▪ bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych, ▪ zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia, ▪ odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem,

▪ wzrastająca świadomość wartości obiektów zabytkowych jako produktu turystycznego, ▪ możliwość wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki, ▪ systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy, ▪ dostęp do edukacji związanej z problematyką ochrony i opieki nad zabytkami oraz rozwojem turystycznym regionów, ▪ rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym, ▪ kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych, ▪ promocja walorów i obszaru gminy, ▪ zwiększenie świadomości wagi dziedzictwa kulturowego i ekologicznego oraz potrzeby jego ochrony, mieszkańców gminy (montaż tablic informacyjnych przy zabytkach, informacja turystyczna, tworzenie ścieżek edukacyjnych, szlaków turystycznych i pieszo-rowerowych), ▪ aktywne działanie lokalnych organizacji, rad sołeckich, stowarzyszeń, lokalnych liderów, w tym w sferze kultury, ▪ budowanie wśród społeczności lokalnej tożsamości i przynależności do miejsca zamieszkania, ▪ wsparcie lokalnego samorządu pod względem organizacyjnym, finansowym, rzeczowym i personalnym w realizowaniu lokalnych inicjatyw.	▪ niewystarczająca aktywność społeczna w zakresie rozwoju inicjatyw lokalnych, ▪ niski poziom identyfikacji społecznej w wymiarze mikroregionu, ▪ niewystarczająca edukacja młodzieży o dziedzictwie kulturowym regionu, ▪ brak infrastruktury turystycznej przy zabytkach i efektywnej jej promocji, ▪ brak realnych zachęt dla potencjalnych inwestorów zainteresowanych inwestowaniem w zabytki do celów użytkowych, ▪ niski poziom świadomości społecznej wobec walorów obiektów zabytkowych i ich znaczenia dla rozwoju gminy, ▪ brak promocji walorów przyrodniczo-turystycznych, ▪ niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony i konserwacji zabytków, ▪ niewystarczające wykorzystywanie w promocji gminy obiektów zabytkowych.
---	--

Źródło: opracowanie własne na podstawie konsultacji społecznych oraz Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2021-2024

6. Założenia programowe

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028, zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst ujednolicony: Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, 1907) określa główne cele w odniesieniu do art. 87 ust. 2. Służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów, wymaga przede wszystkim ukierunkowania świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, różnych podmiotów i instytucji, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy w dokumentach planistycznych. Ważne jest też, aby właściciele zabytkowych obiektów byli świadomi ich wartości, bowiem przyczyni się to do poprawy stanu ich zachowania, a tym samym wizerunku środowiska kulturowego terenu.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028 jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Przytoczna. Jednocześnie ideą programu jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością.

W dokumencie wyznaczono priorytety, kierunki działań wraz z zadaniami (tabela 10), które są modyfikacją, ale również kontynuacją działań określonych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami gminy Przytoczna na lata 2021- 2024. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania programu. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania programu. Wykonanie takiego sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji założeń programu, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania dokumentu oraz efektywność ich wykonania.

Cel strategiczny:

ZACHOWANIE I ODPOWIEDZIALNE ZARZĄDZANIE ORAZ PROMOCJA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZOWEGO DLA ROZWOJU, EDUKACJI I KSZTAŁTOWANIA TOŻSAMOŚCI GMINY PRZYTOCZNA.

6.1. Priorytety programu

PRIORYTET I: Niwelowanie procesów degradacji zabytków i efektywne zarządzanie zabytkowym zasobem w gminie Przytoczna.

PRIORYTET II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy jako element rozwoju społeczno-gospodarczego w gminie Przytoczna.

PRIORYTET III: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Przytoczna.

6.2. Kierunki działań i zadania programu

Tabela 10 Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym gminy Przytoczna **PRIORYTET I**

Niwelowanie procesów degradacji zabytków i efektywne zarządzanie zabytkowym zasobem w gminie Przytoczna	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
Wykorzystanie środków finansowych pochodzących z funduszy pozakrajowych, rządowych, samorządowych oraz prywatnych na zadania związane z poprawą stanu i zachowaniem zasobów dziedzictwa kulturowego	- planowanie środków w budżecie gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane przy obiektach zabytkowych, - dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy zabytkach niebędących własnością gminy w postaci uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie, - podejmowanie działań w celu pozyskiwania środków zewnętrznych na rewaloryzację obiektów zabytkowych, - informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o środkach finansowych zewnętrznych na odnowę zabytków oraz wspieranie działań związanych z prowadzeniem prac konserwatorskich i robót budowlanych. - stosowanie zachęt prawnych i finansowych oraz pomocy publicznej dla inwestorów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, - doradztwo w przygotowaniu wniosków o dofinansowanie prac przy zabytku.
Poprawa stanu zachowania zabytków i zapobieganie zagrożeniom dla dziedzictwa kulturowego	- wytypowanie niezagospodarowanych zabytków i rozpowszechnianie informacji o nich za pośrednictwem mediów i internetu, w celu adaptacji do nowej funkcji, - promowanie „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych, - podnoszenie kompetencji pracowników jednostek samorządu terytorialnego odpowiedzialnych za ochronę zabytków przez udział w szkoleniach oraz kursach, - współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie zagrożeń dla dziedzictwa archeologicznego wynikającego z działalności inwestycyjnej bądź działalności „poszukiwaczy skarbów”.
Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy i rozszerzanie zasobu zabytków	- systematyczna aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków, - uzupełnianie informacji w kartach adresowych zabytków, - inicjowanie działań przy współpracy z wojewódzkim konserwatorem zabytków zmierzających do wpisania do rejestru zabytków lub objęcia inną formą ochrony cennych obszarów lub obiektów zabytkowych, - zapoznanie właścicieli zabytków z możliwościami rozwinięcia własnej działalności gospodarczej w oparciu o posiadane nieruchomości zabytkowe.
Budowanie bazy informacji o zasobach dziedzictwa kulturowego w gminie	- rozpowszechnianie informacji o gminnej ewidencji zabytków, w tym głównie zapoznanie mieszkańców oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych, - upowszechnienie wiedzy o zabytkach na terenie gminy, - nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności o odkryciach konserwatorskich, archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego, - udostępnienie informacji o zabytkach na stronie gminnych instytucji publicznych i w mediach społecznościowych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie konsultacji społecznych z uwzględnieniem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2021-2024

Tabela 11. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym gminy Przytoczna **PRIORYTET II**

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy jako element rozwoju społeczno-gospodarczego	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy gminy, w tym uwzględnianie ochrony zabytków w dokumentach planistycznych	▪ opracowywanie i aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie dla obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi (weryfikacja, aktualizacja zapisów związanych z ochroną zabytków i ich otoczenia), ▪ uwzględnienie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego tematyki historycznego sąsiedztwa i form zabudowy tradycyjnej, ▪ dla obiektów i zespołów wpisanych do rejestru zabytków ustala się: 1. wszelkie prace budowlane, konserwatorskie, renowacyjne i rewitalizacyjne wymagają postępowania zgodnie z przepisami odrębnymi; 2. zakaz lokalizacji, wszelkich inwestycji mogących przyczynić się do pogorszenia wyglądu obiektów i zespołów budowlanych, a także osi widokowych na te obiekty i zespoły, które również mogą silnie ingerować w krajobraz kulturowy oraz których funkcja nie jest dostosowana do charakteru otoczenia zabytkowego, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów o dużej kubaturze, funkcji szkodliwej dla środowiska i dysharmonizujących z tradycyjną zabudową i naturalnym otoczeniem (np. hale, fermy, pieczarkarnie), a także inwestycji typu: farmy wiatrowe, stacje bazowe telefonii komórkowej, reklamy wielkoformatowe, ▪ uchwalanie lub aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego o strefy ochrony konserwatorskiej dla obszarów o wysokiej wartości środowiska kulturowego (np. zespołu pałacowego obejmującego pałac i park w Przytoczna, wpisanego do rejestru zabytków), obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planów miejscowych, ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków, z wyznaczeniem stref ochrony konserwatorskiej: - A -strefy pełnej ochrony konserwatorskiej, - B -strefy ochrony zachowanych elementów zabytkowych, - E -strefy ochrony ekspozycji, - K - strefy ochrony krajobrazu, ▪ egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną, określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji), a także egzekwowanie nawiązania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów, ▪ ujmowanie w decyzjach o ustaleniu lokalizacji celu publicznego i decyzjach o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego zapisów o ochronie zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz innych zabytków nieruchomych, z gminnej ewidencji zabytków.
Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków gminy	▪ opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań programu zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Gminy Przytoczna, ▪ systematyczne opracowywanie i aktualizacja gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego, ▪ wykonanie aktualizacji gminnej ewidencji zabytków do końca 2028 r.
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do	▪ utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (załącznik 4),

poprawy stanu ich zachowania	- stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego, - coroczne rezerwowanie środków w budżecie gminnym przeznaczonych na dofinansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.
Ochrona historycznych układów ruralistycznych wsi, w celu poprawy ładu przestrzennego gminy	- ochrona historycznych założeń przestrzennych, układu dróg, placów, podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych między zespołami zabytkowej zabudowy, - wprowadzanie nowej zabudowy w zgodzie z historyczną kompozycją układu przestrzennego, gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy, - ochrona panoram oraz przedpoli widokowych poszczególnych obiektów, zespołów bądź układów, - stosowanie wytycznych konserwatorskich szczególnie na terenach objętych ochroną konserwatorską, strefą ochrony ekspozycji, strefą ochrony archeologicznej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie konsultacji społecznych z uwzględnieniem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2021-2024

Tabela 12. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym gminy Przytoczna **PRIORYTET III**

Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Przytoczna	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym, budowanie świadomości społecznej o zabytkach	- organizacja i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań promujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego w regionie, - organizowanie i udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, - wprowadzanie i upowszechnianie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej np. poprzez organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, - wpieranie projektów edukacyjnych poświęconych upowszechnianiu historii regionu i dziedzictwa kulturowego, - wspieranie kształcenia nauczycieli i organizatorów życia kulturalnego w zakresie opieki nad zabytkami, - szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych głównie z tradycyjną sztuką budowlaną, - wspieranie działań instytucji kultury, organizacji pozarządowych i stowarzyszeń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, - wspieranie badań naukowych nad zabytkami oraz historią regionu.
Kreowanie tożsamości oraz identyfikacji z dziedzictwem kulturowym	- wspieranie rozwoju lokalnych tradycji i zwyczajów, - organizowanie imprez kulturalnych o charakterze lokalnym i ponadlokalnym, - wspieranie lokalnych produktów, dawnych rzemiosł i technik budowlanych, organizowanie warsztatów dla dzieci i młodzieży, - popularyzacja problematyki regionalnej, w tym inicjatyw lokalnych w mediach.
Wzmożenie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami	- zachęcanie do wolontariatu na rzecz ochrony zabytków np. na rzecz dawnych cmentarzy lub parków, inicjowanie prac porządkowych, - promowanie roli gminnego społecznego opiekuna zabytków poprzez organizowanie szkoleń i warsztatów dotyczących społecznej opieki nad zabytkami,

	▪ nagłaśnianie informacji o osobach zasłużonych dla ochrony zabytków w regionie i ich działalności na rzecz zabytków.
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy	▪ wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, postów, przewodników poświęconych kwestii dziedzictwa kulturowego gminy, ▪ rozpowszechnianie informacji o zabytkach z terenu gminy poprzez druk folderów promocyjnych, wydawnictwa, przewodniki, internet, itp., ▪ utrzymanie i opracowanie nowych szlaków turystycznych oraz opracowywanie i organizacja tras oraz ścieżek edukacyjnych wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego, ▪ współpraca z mediami lokalnymi w dziedzinie promocji walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego, ▪ promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych zwyczajów jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości gminy, ▪ wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w obiektach zabytkowych.
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne	▪ poprawa dostępności do atrakcyjnych obiektów zabytkowych poprzez odpowiednie oznakowanie obiektów, dróg, szlaków, ▪ oznakowanie zabytków wpisanych do rejestru poprzez umieszczenie tabliczek „zabytek chroniony prawem”, ▪ umieszczanie tablic informacyjnych o zabytkach, ▪ propagowanie walorów turystycznych gminy oraz rozwinięcie informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów, ▪ rewitalizacja istniejących i budowa nowych szlaków turystycznych, ścieżek edukacyjnych z wykorzystaniem walorów dziedzictwa kulturowego, ▪ zachęcanie do uprawiania lokalnej turystyki, ▪ współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji związanych z turystyką, głównie w zakresie propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie konsultacji społecznych z uwzględnieniem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2021-2024

Warunkiem realizacji założonych w programie celów i zadań jest uwzględnienie w szczególności następujących działań:

- Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Zaplanowane działania osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym rezultatem będzie wyeksponowanie wartości dziedzictwa kulturowego i walorów turystycznych gminy, a także wzrost świadomości społecznej posiadanych zasobów zabytkowych.

7. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028 realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów. Realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w Programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- 1) instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
 - wpis do rejestru zabytków,
 - decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
 - ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
 - ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
 - ustawa Prawo budowlane,
 - ustawa Prawo ochrony środowiska,
 - ustawa o ochronie przyrody,
 - ustawa o gospodarce nieruchomościami,
 - ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
 - ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.
- 2) instrumenty finansowe:
 - udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
 - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych,
 - współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego (PPP).
- 3) instrumenty społeczne:
 - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Przytoczna),
 - działania edukacyjne, promocyjne,
 - pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
 - współdziałanie z organizacjami społecznymi.
- 4) instrumenty koordynacji:
 - obejmują między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa w dokumentach strategicznych województwa, powiatu, gminy (w tym: strategii rozwoju gminy, planach rozwoju lokalnego, programach ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcjach, planach rewitalizacji),
 - współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków, organizacjami społecznymi, wyznaniowymi itp.;
 - współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.
- 5) instrumenty kontrolne:
 - aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,

- monitoring i ocena stanu oraz zmian w zagospodarowaniu przestrzennym,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028 oraz aktualizacja dokumentu związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028.

8. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028 wymaga uzyskania opinii Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Następnie zostanie przedstawiony Radzie Gminy Przytoczna, w celu przyjęcia go uchwałą (Załącznik 3). Program opracowany został na okres 4 lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych aktów planowania. Z realizacji zadań określonych w dokumencie Wójt Gminy Przytoczna zobowiązany jest do sporządzenia co 2 lata sprawozdań i przedstawienia ich Radzie Gminy. Wykonanie takich sprawozdań, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji programu, która powinna uwzględniać wykonanie zadań przyjętych do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

PRIORYTETU I: Niwelowanie procesów degradacji zabytków i efektywne zarządzanie zabytkowym zasobem w gminie Przytoczna. Przyjmuje się m.in. następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- liczba złożonych wniosków na dofinansowanie prac remontowych przez właścicieli zabytkowych obiektów,
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez gminę na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- liczba obiektów zabytkowych poddanych remontom, konserwacji, pracom zabezpieczającym przed zniszczeniem lub kradzieżą,
- zakres współpracy z właścicielami lub użytkownikami zabytków, stosowanych wsparć i zachęt,
- liczba szkoleń dla pracowników, właścicieli obiektów zabytkowych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- liczba interwencji władz gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego,
- liczba obiektów włączonych lub wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków oraz innych działań dotyczących aktualizacji gminnej ewidencji zabytków,
- liczba wniosków do wojewódzkiego konserwatora zabytków o wpis zabytków do rejestru lub objęcie inną formą ochroną prawną zabytków,
- liczba działań promujących i informujących o lokalnym dziedzictwie kulturowym.

PRIORYTETU II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy jako element rozwoju społeczno-gospodarczego w gminie Przytoczna. Przyjmuje się m.in. następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028:

- liczba uchwalonych dokumentów planistycznych z uwzględnieniem ochrony dziedzictwa kulturowego,
- liczba aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami,
- poziom egzekwowania zapisów zawartych w dokumentach planistycznych na obszarach objętych ochroną konserwatorską,
- zakres aktualizacji Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego,
- poziom ujmowania zapisów o ochronie zabytków, wpisanych do rejestru i ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w decyzjach dotyczących zagospodarowania przestrzennego gminy.

PRIORYTETU III: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Przytoczna. Przyjmuje się m.in. następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028:

- liczba przeprowadzonych konkursów promujących dziedzictwo kulturowe w regionie,
- liczba szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- liczba imprez kulturalnych,
- działania promujące lokalne produkty i tradycje,
- stosowane działania zachęcające do wolontariatu na rzecz ochrony zabytków,
- liczba opracowanych i wydanych publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy,
- liczba wydanych artykułów w lokalnej prasie dotyczących zagadnień związanych z zabytkami,
- liczba wspólnych działań podjętych z Gminnym Ośrodkiem Kultury, placówkami edukacyjnymi, stowarzyszeniami i innymi organizacjami,
- liczba oznaczonych obiektów zabytkowych, dróg, tras turystycznych,
- liczba umieszczonych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu,
- liczba umieszczonych tabliczek „zabytek chroniony prawem” na obiektach wpisanych do rejestru zabytków.

9. Konsultacje społeczne dotyczące dziedzictwa kulturowego w gminie Przytoczna

Przygotowanie i uchwalenie gminnego programu opieki nad zabytkami, powinno być traktowane, nie tylko jako realizacja przez gminę ustawowego zadania, lecz także jako wypełnienie obowiązku służenia rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, gospodarczych i edukacyjnych. Jednocześnie program powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców, gdyż zachowane i należycie pielęgnowane dziedzictwo kulturowe wyróżnia obszar gminy i przesądza o jej atrakcyjności.

Wychodząc z tego założenia, podczas przygotowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2025-2028 przeprowadzono konsultacje społeczne, których celem było uzyskanie informacji dotyczących postrzegania przez mieszkańców gminy Przytoczna kwestii związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. Badania przeprowadzono w maju 2025 roku na terenie gminy Przytoczna, stosując standaryzowany formularz ankiety, która zawierała 17 pytań dotyczących kwestii związanych z ochroną i opieką nad zabytkami w gminie. Ankieta była testowana, następnie zweryfikowana z punktu widzenia użyteczności i maksymalizacji efektywności pozyskiwania przydatnych informacji. Pobocznym celem przeprowadzenia ankiety była edukacja respondentów w zakresie funkcjonowania gminnego programu opieki nad zabytkami, a także pogłębienie świadomości na temat potrzeby chronienia dziedzictwa kulturowego na obszarze gminy Przytoczna. W badaniu wzięło udział 60 respondentów, zamieszkujących gminę Przytoczna, wśród których było 63% kobiet oraz 37% mężczyzn. Ankietowani w większości to osoby w wieku 45 lat i więcej, mające wykształcenie średnie (56%), pracujące na etacie (67%).

Wśród odpowiedzi dotyczących największej atrakcji turystycznej w gminie Przytoczna, ankietowani wskazywali „jeziora i zbiorniki wodne”. W odniesieniu do zabytków i dziedzictwa kulturowego, respondenci wskazali, że odpowiedzialny za opiekę nad zabytkami jest konserwator zabytków (53% odpowiedzi). Jednocześnie 84% respondentów uważa, że zabytki są odpowiednio zabezpieczone i chronione. Wyniki badań wskazują, że większość respondentów ma znikomą wiedzę na temat problematyki związanej z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz instrumentami, które służą opiece nad zabytkami. Wśród odpowiedzi 63% ankietowanych nie wie, czy gmina Przytoczna posiada gminny program opieki nad zabytkami. Wśród respondentów dominuje opinia, najbardziej cennym zabytkiem na terenie gminy Przytoczna jest Sanktuarium Matki Bożej Rokitniańskiej, choć niewiele osób zdaje sobie sprawę, że zabytek ten ma status pomnika historii. Z punktu widzenia uzyskanych wyników badań ankietowych można stwierdzić, że niezbędne jest podjęcie działań w zakresie szerszego informowania mieszkańców na temat zagadnień związanych z opieką nad zabytkami oraz działalnością gminy w tym zakresie oraz zawartości gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Przytoczna.

10. Źródła finansowania zabytków

Obowiązująca ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wskazuje, że dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem, nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Podstawowym źródłem finansowania zabytków w Polsce są krajowe środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów poszczególnych samorządów. Finansowanie zabytków z tych źródeł odbywa się w oparciu o zapisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych. Dysponentami powyższych środków są: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wojewódzcy konserwatorzy zabytków, organ stanowiący- gminy, powiatu, samorządu województwa.

Źródła zewnętrzne finansowania obejmują:

1) źródła krajowe, w tym głównie:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie, powiatowe,
- dotacje gminne.

jednocześnie można wymienić:

- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od organizacji pozarządowych,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

2) Źródła zagraniczne:

- unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- z programu Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027,
- pozaunijne, finansowane z potencjalnych projektów EOG.

Dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków – udzielane są zgodnie z przyjmowanym zarządzeniem dotyczącym naboru wniosków oraz przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu państwa będących w dyspozycji wojewódzkiego konserwatora zabytków. Dotacje wojewódzkie i powiatowe - dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawy o samorządzie województwa oraz na podstawie uchwały sejmiku województwa/powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku. Wspiera działania właścicieli i posiadaczy zabytków, przez dotacje celowe na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach.

Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej, będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac, wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

W art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określono szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne na przeprowadzenie następujących działań:

- 1) Sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- 2) Przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- 3) Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- 4) Opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- 5) Wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- 6) Sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- 7) Zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- 8) Stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- 9) Odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- 10) Odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- 11) Odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- 12) Modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- 13) Wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- 14) Uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- 15) Działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- 16) Zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15,
- 17) Zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest zazwyczaj w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- 1) Zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- 2) Wymaga przeprowadzenia złożonych, pod względem technologicznym, prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- 3) Stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Zadania budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego publikowane i aktualizowane są w cyklu rocznym. W budżecie ministerstwa w 2025 roku uwzględniono dotacje w ramach zadania 9. Kultura i dziedzictwo narodowe, na realizację następujących zadań:

9.1.Ochrona i popularyzacja dziedzictwa i tożsamości narodowej w kraju i za granicą

9.1.1. Ochrona materialnego dziedzictwa kulturowego i miejsc pamięci narodowej w kraju i za granicą.

- 9.1.1.1. Koordynacja, nadzór i wspieranie ochrony i popularyzacji dziedzictwa narodowego,
- 9.1.1.2. Ochrona, udostępnianie, digitalizacja i popularyzacja zasobów dóbr kultury i propagowanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym,
- 9.1.1.3. Gromadzenie, przechowywanie i badanie dóbr kultury,
- 9.1.1.4. Ochrona zabytków wpisanych do rejestru i nadzór konserwatorski,
- 9.1.1.5. Zagospodarowanie zabytków i badania nad zabytkami,
- 9.1.1.6. Rewaloryzacja i konserwacja obiektów i materialnych dóbr kultury,
- 9.1.1.7. Opieka nad miejscami pamięci narodowej oraz grobami i cmentarzami wojennymi,
- 9.1.1.8. Restytucja dóbr kultury,
- 9.1.1.9. Upamiętnianie wydarzeń historycznych.

Powyższe zadania w ramach ministerstwa koordynowane są przez:

- Departament Dziedzictwa Kulturowego,
- Departament Ochrony Zabytków,
- Departament Mecenatu Państwa,
- Departament Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje ponadto dotacje na badania archeologiczne, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego. Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku, gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone zostały w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Źródła zewnętrznego finansowania krajowego

•Konkurs „Zabytek Zadbany”

Organizator: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod nadzorem Generalnego Konserwatora Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Beneficjenci: właściciele, posiadacze i zarządcy zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

Cel: promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów. Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach: 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu; 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu; 3) Adaptacja obiektów zabytkowych; 4) Architektura i budownictwo drewniane; 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynierskie; 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

•Program Kultura – Interwencje

Organizator: Narodowe Centrum Kultury.

Beneficjent: samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

Cel: tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego.

•Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Organizator: program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Obsługiwany jest przez Bank Gospodarstwa Krajowego.

Beneficjent: właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię ciepłą.

Cel: poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia.

•Programy Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Organizator: Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Beneficjent: podmioty kwalifikowane przez NFOŚiGW

Cel: główne źródło finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Realizowane są między innymi projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

•Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Organizator: Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków, zgodnie z ustawą z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Środkami Funduszu dysponuje Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Beneficjent: właściciele, dysponenci obiektów zabytkowych.

Cel: szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien itd.

•Fundusz Kościelny

Organizator: Fundusz Kościelny, powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. 1950 nr 9, poz. 87 z późn. zm.). Informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej ministerstwa.

Beneficjent: Kościelne osoby prawne.

Cel: konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

•Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji, np. można tu wymienić fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Istotnym źródłem finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza konkursy.

•Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Organizator: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Beneficjent: podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Cel: zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Obejmuje prace restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

•Program „Infrastruktura kultury”

Organizator: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Beneficjent: instytucje działające na rzecz kultury

Cel: poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury, modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury, w tym przygotowanie dokumentacji technicznej inwestycji.

•Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Organizator: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod nadzorem Generalnego Konserwatora Zabytków.

Beneficjent: podmioty i instytucje realizujące badania archeologiczne

Cel: ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania, jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

- **Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)**

Organizator: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod nadzorem Generalnego Konserwatora Zabytków.

Beneficjent: państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne oraz jednostki samorządu terytorialnego, NGO oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub pomników historii.

Cel: kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia, m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych.

- **Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027**

Organizator: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod nadzorem Generalnego Konserwatora Zabytków.

Beneficjent: m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

Cel: Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura. (2.1:) Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, (2.3:) Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury.

- **Kreatywna Europa 2021-2027**

Organizator: Komisja Europejska, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod nadzorem Generalnego Konserwatora Zabytków.

Beneficjent: instytucje sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki.

Cel: wsparcie ponadnarodowych działań przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Gmina jest odpowiedzialna za ochronę zabytków, powinna corocznie określać w budżecie kwotę środków przeznaczonych na dotacje celowe na konserwację, restaurację lub prace budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Określa to art. 81 ust. 1 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami. Zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (wraz ze zmianami ustawy oraz niektórych innych ustaw) gmina jest odpowiedzialna za ochronę i opiekę nad zabytkami. Przyznawanie dotacji wymienionych powyżej ma na celu wspieranie i uzupełnianie działań podejmowanych przez właścicieli lub posiadaczy zabytków w celu zapewnienia odpowiedniej ochrony i konserwacji zabytków. Dofinansowane są prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Dotacje mogą być przyznawane każdemu podmiotowi posiadające tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru, niezależnie od tego, czy jest to własność, użytkowanie wieczyste, trwałe zarządzenie, ograniczone prawo rzeczowe czy zobowiązanie. Zasady udzielania dotacji, z budżetu gminy na prace przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, zostaną określone przez odpowiednią uchwałę Rady Gminy Przytoczna oraz odpowiednie zarządzenie Wójta Gminy Przytoczna, wraz z załącznikami, które obejmują wzory dokumentów i regulamin komisji udzielającej dotacji na te prace przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Co roku Rada Gminy Przytoczna tworzy uchwałę budżetową, w której określa kwotę przeznaczoną na dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru. Uchwała ta również określa harmonogram zadań określonych w programie opieki nad zabytkami.

Literatura

Bielinis-Kopeć B. red. (2008): Zamki, dwory i pałace województwa lubuskiego, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Zielona Góra

Lewczuk J., Skaziński B. red. (2004): Zabytki północnej części województwa lubuskiego, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Zielonej Górze, Gorzów Wlkp.- Zielona Góra

Akty prawne miejscowe

Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego <https://lwkz.pl/kontakt/>, <https://dzienniki.luw.pl/actbymonths>

Gminny Program Rewitalizacji Gminy Przytoczna na lata 2024-2028

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Przytoczna na lata 2021-2024

Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Przytocznej.

Materiały Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze, Delegatura w Gorzowie Wielkopolskim,

Wykaz zabytków z dnia 18.06.2025 r., przesłany wraz z Opinią Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, RZD-G.5120.5.2025

Akty prawne pozostałe

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2011 nr 113 poz. 661 ze zm.).

Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 listopada 2024 r. w sprawie uznania za pomnik historii "Rokitno - Sanktuarium Matki Bożej Rokitniańskiej" (Dz.U. 2024 poz. 1734).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568 ze zm.).

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2003 nr 80 poz. 717 ze zm.).

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 1994 nr 89 poz. 414 ze zm.).

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2001 nr 62 poz. 627 ze zm.).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004 nr 92 poz. 880 ze zm.).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 1997 nr 115 poz. 741 ze zm.).

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 1991 nr 114 poz. 493 ze zm.).

Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U. 2015 poz. 774 ze zm.).

Strony internetowe:

www.bip.lubuskie.pl

www.isap.sejm.gov.pl

www.przytoczna.bip.net.pl

www.lwkz.pl

www.nid.pl

www.zabytek.pl

www.stat.gov.pl/gus

www.isap.sejm.gov.pl

Spis tabel

Tabela 1. Historyczne układy ruralistyczne

Tabela 2. Architektura sakralna

Tabela 3. Architektura rezydencjonalna

Tabela 4. Zespoły folwarczne

Tabela 5. Historyczne parki o ogrody

Tabela 6. Zabytkowe cmentarze

Tabela 7. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru

Tabela 8. Analiza SWOT: mocne i słabe strony

Tabela 9. Analiza SWOT: szanse i zagrożenia

Tabela 10. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym gminy

Przytoczna PRIORYTET I

Tabela 11. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym gminy

Przytoczna PRIORYTET II

Tabela 12. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym gminy

Przytoczna PRIORYTET III

Załączniki

Załącznik 1. Wykaz zabytków nieruchomych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Przytoczna

Załącznik 2. Wykaz zabytków archeologicznych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Przytoczna

Załącznik 3. Wzór uchwały rady gminy w sprawie przyjęcia zasad i trybu udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków

Załącznik 4. Wykaz zabytków stanowiących własność gminy Przytoczna